

KNJIŽNIČNI SISTEM SLOVENIJE

*Breda Filo**Uvod*

Socialna funkcija knjižnic je, da svobodno posredujejo informacije po svetu vsakomur, ki jih potrebuje [1]. Pri izrazu informacija mislimo tako na knjigo, ki še vedno ostaja najpomembnejše in najpripravnejše sredstvo za diseminacijo informacije in človekovih spoznanj, in na vse druge oblike zapisov do mikrofilma ter avdiovizualnih sredstev, kot so magnetofonski trak in plošče. Moderna reprografska in komunikacijska sredstva omogočajo pošiljanje in sporočanje informacij iz enega dela sveta v drugega in svet postaja vedno bolj ena intelektualna enota. Izuma fotostata in mikrofilma dajeta teoretično možnost, da se izvedejo raziskave in znanstvena dela v mednarodnem merilu v katerikoli kraju in da posredujejo informacije iz kateregakoli vira v katerikoli kraj.

Čim bolj raste proizvodnja literature, tem važnejši dejavnik postajajo knjižnice, ki s svojim adekvatnim sistemom urejevanja literature omogočajo, da postane le-ta uporaben instrument in s tem lahko izpolnjuje svoje socialne naloge. Knjižnice so bistven instrument za literarno orientacijo in uporabo literature v družbi. Poleg vedno večje produkcije informacij vseh vrst pa spremenjena družba postavlja knjižnice tudi pred nove naloge.

Živimo v dobi, ki jo mnogi imenujejo največjo prelomnico v dosedanji zgodovini človeštva. Po podatkih UNESCO prekašajo znanstvena odkritja zadnjih desetih let vse, kar je človeštvo odkrilo v prejšnji zgodovini. Strokovnjaki za gospodarsko načrtovanje trdijo, da bo v bodoče prav znanje postalo odločilen razvojni dejavnik: država, ki bo imela najboljše znanstvenike, strokovnjake in delavce, bo najuspešnejše razvijala znanost in tehniko in tako znanstvene dosežke uporabljala za razvoj in uspeh svoje dežele. Socialna gotovost in večji standard sta tesno povezana s kulturnim razvojem in izobrazbeno strukturo. Znanje se v desetih letih podvoji. To ne pomeni samo, da prihaja v visoko kvalificiranih poklicih v desetih letih do ogromnih sprememb v znanju ampak tudi, da je dokončna kvalifikacija ali izšolanost postala popolnoma iluzorna. Da se bo človek znašel v avtomatiziranem svetu, da bo obvladoval in uporabljal sodobno tehniko, bo potreboval višjo izobrazbo kot doslej. Dolgoročni razvoj Slovenije predvideva, da bo po letu 1980

v srednje šole in gimnazije hodilo 70 % mladine med 15. in 19. letom, v višje in visoke šole pa približno 20 % mladine med 19. in 24. letom. Podatki tudi kažejo, da le 30 % prebivalcev v visoko razvitih industrijskih deželah opravlja poklic, katerega so študirali, ostali so se morali priučiti novemu poklicu in se v njem izpopolnjevati.

Zaradi tega vse države posvečajo veliko pozornost izobraževanju. Iščejo možnosti za izboljšanje njegove strukture in to od osnovne šole do univerze, predvsem pa poskušajo izdelati sistem dopolnilnega oziroma permanentnega izobraževanja. Reforma izobraževalnega sistema je potrebna tudi pri nas, saj je izobraževanje po svoji strukturi in metodah zaostalo in zato posebno pereč problem [2].

O novih nalogah izobraževanja v Jugoslaviji imamo že precej dokumentov in študij. Med njimi je zlasti pomembna Resolucija o razvoju vzgoje in izobraževanja na samoupravni podlagi [3]. Čeprav knjižnic kot izobraževalnih institucij posebej ne omenja, utemeljuje načela jugoslovanske politike izobraževanja. Naša dolžnost je urediti takšen sistem knjižničarske službe, ki bo ustrezala tem temeljnim načelom o izobraževanju. Zato bom citirala nekaj najvažnejših misli, ki morajo biti osnova tudi naši knjižničarski politiki:

— Nenehna socializacija človeka in zavestno prizadevanje naše družbe, da se njegove ustvarjalne sile razvijajo do najvišje stopnje, sta fundamentalni politični načeli samoupravne družbe, njene humanizacije ter materialnega in kulturnega razvoja. Zato zahteva samoupravna socialistična družba celovito razvito osebnost, ki je izobrazena in sposobna uresničevati vse svoje funkcije v zahtevnih življenjskih in delovnih razmerah.

— V duhu ustavnih načel je pravica in potreba vsakega človeka, da se izobražuje.

— V skladu z razvojem materialne baze družbe in njeno samoupravno, proizvodno in politično organiziranostjo je treba hitreje zmanjševati družbenoekonomske razlike v možnostih za vzgojo in izobraževanje ter skrbeti, da postaneta dostopna vsem občanom.

— Izobraževanje se ne končuje s šolanjem v mladosti, temveč postaja trajen proces, v katerem dobivajo organizirane oblike izobraževanja odraslih čedalje pomembnejšo vlogo.

— Vsi načini in vse oblike izobraževanja mladine in izobraževanja odraslih so med seboj enakopravni in tvorijo skupaj neločljive dele enotnega vzgojnoizobraževalnega sistema.

— Na vseh stopnjah izobraževanja po osnovnem izobraževanju je treba vsekakor spremeniti ustroj sistema, premagati togost, ločenost in zaprtost posameznih izobraževalnih poti in odpreti možnost za permanentno izobraževanje vseh kadrov, ki bo v skladu z razvojem znanosti in tehnike, s spreminjanjem značaja in sredstev dela ter z naraščanjem kulturnih potreb.

Vedno večji pomen izobraževanja, še bolj pa spreminjanje socialno-ekonomske strukture aktivnega prebivalstva [4] zahtevata tudi v knjižničarstvu temeljite spremembe. Na izobrazbo in kulturo ne gledamo več kot na določen, za vse večne čase utrjen ideal. Zato tudi knjižnice

ne morejo služiti več v prvi vrsti ohranjevanju literarnih dosežkov preteklosti in sedanosti za bodočnost, ampak predvsem človeku, bralcu, ki potrebuje njihove usluge, da se lahko »razvije v celovito osebnost, ki je izobrazena in sposobna uresničevati vse svoje funkcije v zahtevnih življenjskih in delovnih razmerah«. Knjižnice — poleg šol najvažnejše izobraževalne institucije — opravljajo svoje naloge na podlagi legitimnih pravic človeka do izobraževanja, ki je danes za razvoj družbe važnejše kot kapital [5].

V dinamiki razvoja pa knjižnice spreminjajo tudi svojo notranjo strukturo. Kajti knjižničarska služba, ki je ustrezala generaciji pred drugo ali celo pred prvo svetovno vojno, ne more več ustrezati bralcu v današnji spremenjeni družbi.

Tudi Slovenci se moramo vprašati, ali so organizacijske oblike naših knjižnic takšne, da bi ob normalnem dotoku sredstev in strokovno usposobljenega kadra lahko izpolnjevale svoje naloge. Z iskanjem novih meril za poslovanje in organizacijo knjižnic se knjižničarji vključujemo v kompleks raziskav, katerih namen je omogočiti Sloveniji uspešen razvoj v sodobni družbi. Navedla bom odstavek iz članka Ernesta Petriča *Del modernega sveta ali njegovo obrobje* [6], ki zelo dobro karakterizira osnovne tendence teh iskanj: »Nekdanji boj za slovenski jezik, boj za slovensko politično individualnost je prerastel in bo moral še bolj prerasti v boj za našo vsesplošno modernizacijo, za hiter dvig izobrazbene ravni, za našo vključenost v moderna dogajanja v svetu in podobno. Marsikatera institucija bo morala iz predvsem nacionalne relikvije in predvsem iz dokazila o naši nacionalni samobitnosti postati torišče našega znanja, naše modernizacije in trdna vez s svetom ...«.

Študijske knjižnice v Sloveniji

Študijske knjižnice v Sloveniji so pokrajinske splošno znanstvene knjižnice na sedežu nekdanjih politično teritorialnih enot (bivših okrožij in okrajev) [7]. Ustanovljene so bile z uredbo Ministrstva za prosveto [8] septembra 1945 kot okrožne študijske knjižnice. Namen teh knjižnic po uredbi je: 1. nuditi oblastvom in ustanovam okrožja priročno strokovno knjižnico, društvom pa pripomočke za kulturno delo; 2. dajati znanja željnim sredstva za izobraževanje in znanstveno delovanje; 3. zbirati slovstveno, zgodovinsko in narodopisno tiskano in rokopisno gradivo, ki se tiče okrožja. Četrty člen te uredbe določa, da bo vsaka okrožna študijska knjižnica ustanovljena s posebno odredbo tega ministrstva. Dne 1. marca 1946 je bila izdana odredba [9] o ustanovitvi okrožnih študijskih knjižnic za celjsko, mariborsko in novomeško okrožje. Odredba je naloge, ki jih je začrtala uredba iz leta 1945, podkrečila s tem, da je podrobneje navajala, kako naj knjižnice svoje naloge opravljajo. Drugi člen se glasi: svoje naloge, navedene v 1. členu uredbe o ustanovitvi ... opravljajo ... s tem, da a) izposodijo knjige in časopise po predpisih knjižničnega reda, b) vodijo čitalnico s priročniki, c) dajejo nasvete o strokovni literaturi, č) prireajo strokovne

tečaje in razstave knjig, d) priskrbijo dela, ki jih sami nimajo, iz drugih študijskih knjižnic, e) vodijo kartoteko vsega knjižničnega gradiva v strokovnih in znanstvenih knjižnicah državnih uradov, ustanov in podjetij svojega okrožja in skušajo zbirati podatke tudi o znanstvenih knjižnih zbirkah, ki so v zasebnih rokah.

Ljudska skupščina uredbe o ustanovitvi prvih treh študijskih knjižnic iz leta 1946 januarja leta 1948 ni potrdila, ampak je naročila vladi, naj jo pregleda in pripravi nov tekst v skladu z novo ustavo in novo stopnjo družbenega razvoja [10]. Vlada uredbe pozneje ni potrdila. Druge študijske knjižnice so ustanovili okrajni ljudski odbori. Nastale so nove študijske knjižnice v Ptujju in Postojni leta 1948, v Novi Gorici in na Ravnah leta 1949, v Kranju leta 1950, v Kopru in Murski Soboti leta 1956. Študijska knjižnica v Postojni je bila leta 1957 ukinjena. Zunaj naših meja pa delujeta še slovenski študijski knjižnici v Trstu in Celovcu.

Druga, pozneje izdana določila o knjižnicah ne omenjajo več študijskih ali pokrajinskih knjižnic niti njihovih nalog. Razen precej splošnih formulacij o nalogah študijskih knjižnic v uredbah iz leta 1945 oziroma 1946 drugih podrobnejših določil študijske knjižnice niso imele. Razvijale so se pod okriljem Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, prevzemale oziroma posnemale njeno organizacijo in metode dela. Tudi vsi knjižničarski kadri študijskih knjižnic so se izobraževali v NUK. Svoj vzor pa so na novo ustanovljene študijske knjižnice, predvsem pa zakonodajalec, videli v študijski knjižnici v Mariboru, ki se je med obema vojnama pod vodstvom Janka Glazerja razvila v splošno znanstveno knjižnico z izrazito domoznansko usmeritvijo.

Glazer je v referatu Domoznanska tradicija in naloge pokrajinskih knjižnic [11], ki ga je imel na zborovanju slovenskih knjižničarjev v Mariboru leta 1962, orisal nastanek mariborske študijske knjižnice in domoznansko funkcijo pokrajinske knjižnice. Mariborska knjižnica je nastala kot knjižnica Zgodovinskega društva, ki je bilo ustanovljeno leta 1903. To je bilo v času, ko je boj za slovensko univerzo na novo oživel in so povsod poudarjali pomen znanstvenega dela na Slovenskem in nujnost osamosvojitve tudi v znanosti. Društvo je nastalo iz želje in potrebe, da začnejo Slovenci svojo zgodovino raziskovati sami, brez posredovanja tujcev. Pobudniki društva in njegovega glasila Časopisa za zgodovino in narodopisje so bili dr. Fran Kovačič, dr. Matija Murko, dr. Karel Štrekelj itd. To znanstveno osamosvajanje se je začelo na domoznanskem, zlasti na zgodovinskem, arheološkem in etnografskem področju, ki je imelo na slovenskem Štajerskem že bogato tradicijo (Simon Povoden, Anton Krempl, Davorin Trstenjak, Ignac Orožen, Matej Slekovec, Fran Kovačič, Avguštin Stegenšek in drugi). Idejni temelji domoznanskemu zanimanju so nedvomno v romantiki. Močno pa je vplival nanj Centralni deželni muzej v Gradcu (Joanneum), ki je v svojih zbirkah prikazoval življenje in zgodovino Štajerske z namenom, da poveže vso Štajersko in krepí zavest regionalne pripadnosti nemškemu centru. Zgodovinsko društvo je nastalo kot reakcija na nemške težnje. Slovenski domoznanski material naj ostane doma in naj bo

gradivo domačemu znanstveniku. Budi naj patriotizem ne več v štajerskem temveč v slovenskem smislu. Društvo je krepilo narodno zavest v času, ko sta Schulverein in Südmarka izvajala intenzivno germanizacijo na Štajerskem. Knjižnica društva pa je omogočala vsem sodelavcem živahno znanstveno in publicistično dejavnost. Časopis za zgodovino in narodopisje je postal ugleden strokovni časopis tudi zunaj naših meja. Mariborska knjižnica je imela za domoznansko delovanje posebno ugodna tla, saj je bilo območje, na katerem je delovala, stoletja upravno ločeno od osrednje slovenske pokrajine in je zato bilo prisiljeno živeti v ritmu, ki mu ga je diktiral Gradec — upravno središče vojvodine Štajerske. O delovanju pokrajinske knjižnice v pokrajini pravi Glazer v istem predavanju: »Pokrajinska knjižnica je življenja sposobna samo, če se živo vključi v pokrajino, iz katere je nastala. Kakor je za njen obstoj in razvoj nujno, da je zrasla iz resničnih potreb, tako je nujno tudi, da potrebam služi. Naloge, ki jih kot pokrajinska knjižnica ima do pokrajine, za katero je bila ustanovljena, so v različnih krajih seveda različne; tu jih lahko naznačimo samo na splošno. V njeno področje spada, da pomaga pri reševanju problemov, ki jih poraja pokrajina, da daje odgovore na vprašanja, ki se zastavljajo v zvezi s pokrajino in njenim prebivalstvom, da seznanja ljudi s preteklostjo, pogloblja znanje o sodobnosti, prispeva k osvajanju novih vidikov, z eno besedo: da skuša biti žarišče, skozi katerega naj bi problematika pokrajine prosevala v čim večjem obsegu in čimbolj živo.« Te besede so avtorjev kredo, s katerim je ustvaril knjižnico, ki je bila zmožna izredno dinamičnega razvoja. Ta načela so osnova za vsako zdravo knjižničarsko politiko in v skladu s koncepti moderne knjižničarske službe v svetu.

Obvezni primerek, ki so ga prve tri od ministrstva za prosveto leta 1946 ustanovljene študijske knjižnice dobivale, je še podkrepil težnjo, da se študijske knjižnice izoblikujejo v tip pokrajinske znanstvene knjižnice, ki ima v bistvu iste naloge kot nacionalna knjižnica, le da je njeno področje dela ožje [12]. Pokrajinsko znanstveno knjižnico, v kakršno so se želele razviti vse študijske knjižnice v Sloveniji, pa je orisal Vlado Novak v predavanju o problematiki pokrajinskih študijskih knjižnic v Sloveniji [13]. Predavanje je avtor pripravil za posvetovanje na Svetu za prosveto in kulturo LRS leta 1957, v času, ko so v mnogih krajih iskali boljše oblike dela in pretresali vprašanje kulturnih ustanov ter njihovega mesta v družbenem življenju. Po njegovem mnenju je v »sedanjem položaju najboljše obdržati obstoječe število študijskih knjižnic in jih z vsemi silami razviti do potrebnega nivoja, utrditi znanstveni sistem dela v njih« in jim dati vse potrebne pogoje za delo, usposobljene kadre, materialna in denarna sredstva. Sodi, »da bi bilo treba vztrajati, kjer je le mogoče; to je vsaj tam, kjer so se knjižnice utrdile, pri tipu študijske knjižnice kot samostojne ustanove splošno znanstvenega značaja. Samo tam, kjer res še ni vseh nujnih pogojev za uspešen razvoj samostojne študijske knjižnice, na primer še ni zadostnih prostorov, zlasti, če ni dovolj kvalificiranih bibliotekarjev in knjižničarjev in če manjka celo osnovni knjižni fond, samo v takem primeru, bi lahko iskali rešitev v mešanem tipu knjiž-

nice«. Združitev naj bi bila zgolj upravna in le začasna, dokler ne bi bilo mogoče zagotoviti »solidnega znanstvenega razvoja«. Novak mešana tipa tudi pri novih ustanovitvah ne priporoča, »ker kljub morebitnim neposrednim koristim že vnaprej razrahlja logičnost bibliotečnega sistema in jasnost v gledanju na družbene naloge posameznih tipov knjižnic«. Poudarja pa, »da se čisti tip pokrajinske znanstvene knjižnice ustanovi samo tam, kjer so res vsi pogoji dozoreli«. Študijske knjižnice opravljajo dvojno nalogo — splošno izobraževalno in posebno znanstveno. Obe nalogi se dopolnjujeta in ju je mogoče uspešno opravljati le, če so knjižnice urejene po znanstvenih principih. Imeti bi morale večino slovenske literature in dober, krajevnim potrebam prilagojen izbor jugoslovanske in tuje literature. V zvezi z nabavno politiko je zarisan tudi koncept izposoje. O njem meni avtor: »Če naj pokrajinske študijske knjižnice solidno opravljajo obe svoji nalogi — splošno izobraževalno na znanstvenem temelju in posebno znanstveno za raziskovalce pokrajinske problematike, potem morajo svoje knjižne sklade, pridobljene s trezno in smotrno nabavno politiko, tudi ohraniti za bodoče rodove«. Ker so knjižnice zaradi pritiska okolja popuščale, izposojale na dom ne le strokovno literaturo, ampak celo leposlovje in to ne v študijske namene, so nižale svoj nivo. Edini izhod je Novaku »povečati kapaciteto čitalnic, urediti posebne izposojevalnice, da bo v čitalnicah mir, nato pa dosledno omejiti uporabo knjižnih fondov čimbolj na čitalnice. To bi ne bila samo učinkovita zaščita knjižnih fondov, ampak bi s tem tudi kultivirali bralce«. Prof. Novak je v tem predavanju izkristaliziral smernice razvoja, ki so veljale v študijskih knjižnicah za normo in katerih kršitev je pomenila »škodljivo populariziranje in popuščanje primitivnosti okolja«.

Kljub temu pa je razvoj šel drugačno pot in so se medtem z ljudsko knjižnico združile knjižnice v Kranju, Novi Gorici, Ptujju ter Novem mestu.

Ščasoma se je pojavila potreba po sodelovanju, po delovnih dogovorih, ki bi reševali strokovna in tehnična vprašanja študijskih knjižnic [14]. Zastopniki študijskih knjižnic so se zedinili, da ustanove skupnost študijskih knjižnic. Na ustanovnem sestanku 13. decembra 1968 v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani so pretresli delovna območja študijskih knjižnic in njihove naloge pri zbiranju gradiva. Sprejeli so več sklepov, med katerimi so zlasti pomembni [15]: 1. skupnost ne bo predlagala spremembe uredbe o obveznem primerku; 2. arhivski izvod obvezno hrani poleg NUK še študijska knjižnica v Mariboru; 3. skupnost priporoča, da vse slovenske študijske knjižnice kupujejo vso slovensko knjižno produkcijo, revije pa po lastnem izboru; 4. študijske knjižnice naj nabavljajo tujo literaturo po lastnem izboru, načelno naj dajejo prednost jeziku, ki se govori na njihovem območju ali njihovi soseščini; 5. specialna naloga obmejnih knjižnic je zbiranje literature narodnostnih manjšin; 6. posebno pozornost je treba posvetiti literaturi o prijateljskih in pobratenih mestih; 7. knjižnice se naj posvetijo specializiranemu zbiranju tuje literature (mariborska npr. književnost jugoslovanskih narodov v nemških prevodih, hrvaško literaturo ŠK

Koper, kajkavsko pa ŠK Ptuj); 9. izdelati je treba kriterije za zbiranje gramofonskih plošč, rokopisov, razglednic, magnetofonskih trakov in filmov. Razpravo o zbiranju gradiva v študijskih knjižnicah na ustanovnem sestanku skupnosti je sistematično obdelal dr. Stanislav Kos [16]. Nabavno politiko študijskih knjižnic je razčlenil: 1. na slovensko knjižno gradivo; 2. domovinoznansko gradivo; 3. neslovensko knjižno gradivo; 4. gradivo posebnih zbirk. »Centralna krajinska« — študijska knjižnica bi morala biti kupec skoraj vsake slovenske knjige. Slovenske knjižnice (vsaj študijske) naj bi bile zaradi nizkega odstotka (3 %) nakupa slovenske knjižne produkcije po knjižnicah nekako obvezane, »da so glede na obseg zbiranja svojega gradiva ne samo male, marveč prave nacionalke«. Bibliografska evidenca in arhivsko čuvanje gradiva odpade, ker zbirajo študijske knjižnice slovensko knjižno gradivo predvsem za uporabo bralcev. Arhivske izvode slovenik hranita le NUK in ŠK Maribor. Na kratko: študijske knjižnice zbirajo vse slovenske knjige za uporabo bralcev; kot arhivsko gradivo le v dogovorjenih primerih; zbirajo le splošno ali lokalno pomembno periodiko. Dosedanji obvezni primerek ni v skladu z realizacijo gornjega programa. Osnovne misli ob 2. točki so: študijske knjižnice zbirajo in hranijo vso domovinoznansko gradivo kot arhivsko gradivo in to primarno in sekundarno. Ob 3. točki — zbiranju neslovenskega knjižnega gradiva beremo: študijske knjižnice zbirajo tudi jugoslovansko in tuje knjižno gradivo, predvsem temeljna enciklopedična dela in priročnike; specialne strokovne literature, zlasti s področja uporabnih ved, ne zbirajo; drugo strokovno literaturo zbirajo tako, da si razdele strokovna področja in krajevna območja (strokovna in lokalna specializacija). 4. točka govori o zbiranju drobnih tiskov in podobnega gradiva. Študijske knjižnice predvsem zbirajo le tisto, kar je v zvezi z njihovim območjem. Za zbiranje nelokalnega gradiva pa bi bilo primerno, da si knjižnice porazdelijo področja zbiranja.

Če primerjamo gornje misli o arhivski funkciji študijskih knjižnic z zahtevami, ki jih je postavil glede tega Vlado Novak v svojem predavanju leta 1957, vidimo, da se osnovni koncept precej razlikuje. Vprašati se moramo, ali so študijske knjižnice sprejele nova načela, ki so se izkristalizirala v debati, kot vodilo pri svojem poslovanju in so se s tem že usmerile v novo smer razvoja, ali pa predstavljajo ta načela le predlog, o katerem je še potrebno temeljito razpravljati.

Pokrajinske in mestne znanstvene knjižnice v Avstriji in Nemčiji

Slovensko knjižničarstvo se je razvijalo pod močnim vplivom avstrijskega oziroma nemškega knjižničarstva [17]. Avstrija pozna za pokrajinsko knjižnico poleg naziva Landesbibliothek tudi Studienbibliothek. V Eisenstadtu in v Gradcu se npr. knjižnica imenuje Landesbibliothek, v Salzburgu, Linzu in Celovcu pa Studienbibliothek.

Ogledali si bomo, kakšne naloge opravljajo pokrajinske knjižnice v Avstriji in Nemčiji. Medtem ko v avstrijski reviji Biblos nisem našla

niti enega članka, ki bi se teoretično ukvarjal s problematiko pokrajinskih knjižnic, tudi članki ob jubilejih obravnavajo samo zgodovino posameznih knjižnic, imamo v Nemčiji precej literature, ki preučuje tip pokrajinske znanstvene knjižnice, njene naloge in njeno vključevanje v nove bibliotečne sisteme.

Pod geslom Landesbibliothek beremo v strokovnih leksikonih [18] naslednje: Deželne (pokrajinske) knjižnice so znanstvene knjižnice, ki čim bolj popolno zbirajo vso knjižno produkcijo svoje dežele in pokrajine, prav tako vso literaturo, ki obravnava to področje in jo skupaj s splošno znanstveno literaturo posreduje širokemu krogu znanstveno zainteresiranih bralcev. Povečini dobivajo obvezni primerek svojega teritorija. Bližina okolja in institucij, ki izdajajo literaturo, zagotavlja večjo izčrpnost, zato s svojim delom podpirajo in dopolnjujejo nacionalno knjižnico. Deželne knjižnice so tako na eni strani arhivi za domoznansko literaturo, na drugi strani splošno znanstvene knjižnice, ki oskrbujejo receptivnega [19] bralca s strokovno in znanstveno literaturo. Zrasle so iz starih fevdalnih knjižnic, večinoma v krajih, ki so bili stoletja središča bolj ali manj samostojnih političnih enot, npr. Saška, Prusija, Bavarska itd. Ime Landesbibliothek se pojavi precej zgodaj v Avstriji (Dunaj, Gradec, Linz) in v Brnu ter Württembergu. Po letu 1918 se mnoge knjižnice z nazivom kraljeve knjižnice preimenujejo v deželne knjižnice; nekatere večjega pomena dobe naziv državne knjižnice (Berlin, München, Hamburg); mnoge od njih prevzamejo naloge nacionalnk (Berlin, Pariz, Dunaj).

Ker imamo pri nas pokrajinske znanstvene knjižnice v krajih, ki so bile le nekaj let upravno središče okrožja, in v krajih, ki bi jih težko imenovali središče pokrajine, moramo v pregled pritegniti tudi mestne znanstvene knjižnice. V statutih le-teh so njihove naloge označene takole [20]: pospešujejo učene študije, poklicno izpopolnjevanje, poglobljene težnje po izobrazbi in domoznansko raziskovanje.

Vključevanje pokrajinskih in mestnih znanstvenih knjižnic v sodobne bibliotečne sisteme je v Nemčiji predmet pogostih in žgočih debat. Po priporočilih nemškega znanstvenega sveta [21] naj bi te knjižnice preskrbovale z literaturo vedno večje število strokovnjakov, ki žive zunaj univerzitetnih centrov; s tem bi razbremenile univerzitetne knjižnice. Enotnih meril za te knjižnice Znanstveni svet zaradi njihove individualnosti ni mogel izdelati; določil je samo dodatna sredstva, ki pa so v primerjavi s predlaganimi sredstvi za univerzitetne knjižnice občutno manjša. Nekatere manjše mestne znanstvene knjižnice pa je v Priporočilih izpustil.

V regionalnem planu bibliotek Zvezne republike Nemčije [22], o katerem še razpravljajo, so deželne knjižnice 3. stopnje. Njihova vloga ni čisto jasno določena, vendar prevladuje mnenje, da naj kot osrednje knjižnice več bibliotečnih sistemov oskrbujejo le-té z inozemskimi revijami in knjigami, predvsem pa s fondí stare humanistične literature [23].

Tudi osnutek enotnega bibliotečnega sistema Nemške demokratične republike [24] predvideva za deželne knjižnice osrednjo regionalno

funkcijo v okviru več okrožij. Zbirajo naj v prvi vrsti domoznansko literaturo svojega območja in jo bibliotekarsko obdelujejo v koordinaciji z Nemško knjižnico v Leipzigu. V koordinaciji z Nemško državno biblioteko v Berlinu zbirajo tujejezično literaturo, vodijo regionalne centralne kataloge in tako lahko delujejo kot centri za medbibliotečno izposojajo svoje regije. Spravljajo v svoja skladišča zastarelo literaturo knjižnic svoje regije. Tudi temu osnutku so sledili številni komentarji in celo kritike v strokovni literaturi. Po splošnem mnenju so prav deželne knjižnice tiste, katerih mesto je v enotnem bibliotečnem sistemu najmanj precizirano.

Avstrijski načrt za modernizacijo znanstvenih knjižnic [25] ima za cilj ustvariti take pogoje, da bo mogoče v Avstriji študirati vsako mednarodno priznano znanstveno panogo in jo dalje razvijati. Načrt je zelo moderen glede na bibliotečno tehniko, ne dotakne pa se vprašanj funkcij posameznih knjižnic v bibliotečnem sistemu Avstrije. Analiza zajema 14 knjižnic, od tega dve študijski, in sicer študijsko knjižnico v Linzu in Celovcu, verjetno zato, ker nastaja v Linzu nova univerza, v Celovcu pa visoka šola pedagoških znanosti.

Analiza bibliotečnih tipov

Knjižnice so po svoji biti, po zgodovini in po delovanju, po svoji zunanji podobi in najglobljem bistvu socialna tvorba, produkti tako kot faktorji družbenega življenja ljudi [26]. Tudi nemške deželne, pokrajinske in mestne znanstvene knjižnice so pogojene v nemški politični in kulturni zgodovini. Ker predstavljajo specifičen pojav v bibliotekarstvu, pojav, ki ni v skladu s moderno bibliotečno tipologijo, si moramo prav bibliotečno tipologijo natančneje ogledati.

Sociološke raziskave knjižnic in njihove prepletenosti z družbo in njenimi pojavi so postale tako potrebne, da je sociologija knjižnic postala samostojna disciplina bibliotekarstva, čeprav pomeni dogajanje na tem področju komaj kaj več kot zarisovanje problemov v tej smeri. V nasprotju z zgodovinsko vedo, ki vsako posameznost opisuje tako, da jo individualizira, začne sociologija raziskavo, tako da posplošuje, išče zakonitosti in s tem nujno abstrahira. Max Weber, največji teoretik sociologije, opredeljuje sociologijo kot vedo, ki uporablja na eni strani metodo razumevanja, na drugi pa tipiziranja. Pri tem so idealni tipi teoretični protomodeli socialnih tvorb, struktur, ki se jih poslužujemo pri metodičnih opisih, analizah in sistematični razvrstitvi socialnih danosti kot vzorov, ki pa v resničnem svetu nastopajo le v raznovrstnih variantah. Tipiziranju je inherenten torej moment abstrakcije in odmik od resničnosti. Zato se je mlajša generacija sociologov usmerila v drugačne metode raziskav. Vendar mora prav sociologija knjižnic napraviti korak od splošnega k specialnemu s pomočjo tipologije, ker je tipologija knjižnic na osnovi priznanih konvencij nesporna, čeprav teoretično ne dovolj fundirana. Ta prakticistična bibliotečna tipologija uporablja za kategorije nekaj ločilnih pojmov, ki opredeljujejo to, kar je tipično za neko knjižnico. Tako govorimo glede na vsebinski obseg

bibliotečnega fonda o univerzalnih, specialnih ali strokovnih knjižnicah. Z oznako državne, nacionalne, pokrajinske, deželne, mestne ipd. označujemo zbirke enkrat po njihovih ustanoviteljih, drugič po teritoriju, ki ga morajo pokrivati s svojimi zbirkami, oziroma po teritoriju, s katerega zbirajo literaturo; ustrezno velja tudi za inštitutske, društvene in podobne knjižnice. Imena centralna knjižnica, osrednja knjižnica nam označujejo posebno funkcijo, ki jo imajo le-té v sklopu določenega bibliotečnega sistema. Izposojevalne in prezenčne, javne in zasebne knjižnice so pojmi, ki opredeljujejo uporabnost in obliko. In končno znanstvena in ljudska knjižnica, tipološki kategoriji, ki izvajata karakteristiko bibliotečnih fondov iz različnih duhovnih potreb, ki jim služijo [27].

Tipološke kategorije knjižnic so torej kaj malo diferencirani splošni pojmi, ki jih po potrebi med seboj povezujemo, ne morejo pa nam dati adekvatnega izraza za to, kar je karakteristično za strukturo tako dinamičnega organizma, kot je knjižnica. S tem pa nastane vprašanje, kaj je tako karakteristično za neko knjižnico, da lahko velja kot tipično in katere njene poteze bi lahko opustili. Kakšni so kriteriji, po katerih se nam zdi nekaj tipično, drugo ne? Ali so ti kriteriji neizpodbitni? So podvrženi spremembam? Ali smo z nekaj pojmi, kot so ustanovitelj, področje zbiranja, krog uporabnikov in oblike uporabe resnično zajeli vse, kar je bistveno? S temi vprašanji začnemo še težje vprašanje, kaj je sploh tipiziranje, kaj moramo razumeti pod tipologijo. Jasno je, da tega težkega vprašanja, ki konec koncev spada v spoznavno teorijo, na tem mestu ne znamo in ne moremo rešiti.

V običajni bibliotekarski praksi pomeni tipizacija razporeditev različnih knjižnic na približno enakovrstne skupine in to na podlagi nekaj najbolj značilnih znakov, ki jih občutimo kot tipične. Če je tipično odvisno od socialnih dejavnikov, in danes pojave interpretiramo tako, morajo biti tipološke kategorije zvezane s sociološkimi. Karstedt [28] je nakazal, da je povezovanje bibliotečnih tipoloških kategorij s sociološkimi fenomeni možno. Izhaja iz kategorije splošno znanstvene ali univerzalne knjižnice. Kot osnova mu služi Tiemannova [29] razlaga univerzalnosti univerzitetne knjižnice. Tiemann ne razume naloge univerzalne knjižnice tako kot pozitivizem, da reprezentira vsa področja znanosti enciklopedično in v vsebinsko enakomerni polnosti, ampak v tem, da združuje vezne člene (mejna področja) med posameznimi vedami, principialno, metodično, zgodovinsko in primerjalno. Tako univerzalnost imenuje funkcionalno v nasprotju z materialno univerzalnostjo pozitivističnega pojmovanja. Kriza, je poudaril Tiemann, ki zadeva univerzitetne knjižnice glede na problem univerzalnosti, ne zadeva nacionalk, deželnih in mestnih znanstvenih knjižnic. Vzrok vidi v tem, ker služijo univerzitetne knjižnice v prvi vrsti potrebam znanosti in raziskovanju, ki se razvija z izredno naglico. One druge ne doživljajo krize zato, ker služijo lokalnim potrebam in so bolj usmerjene v splošne izobraževalne naloge. Goje sicer »materialno« univerzalnost, ki pa je v svoji intenzivnosti omejena in zato še vedno izvedljiva. Njeno težišče je v praktični uporabi znanja v poklicnem in gospodarskem

življenju. Razlika med obema tipoma je torej v socialni funkciji, ki lahko služi razčiščevanju tipičnih razlik med obema vrstama. V iskanju tipičnih razlik gremo lahko še dalje. Univerzalnost univerzitetne knjižnice je univerzalnost univerze, v katere sklopu knjižnica obstaja. V skladu s smislom in nalogami univerze prenaša univerzitetna knjižnica duhovno bogastvo družbe obogateno in razširjeno z lastnim raziskovanjem od ene generacije do druge. To univerzalnost razumemo kot tipološki princip. Zato je načrtnost pri izgradnji bibliotečnih fondov vse bolj prednost univerzitetnih knjižnic, medtem ko je razvoj pokrajinskih knjižnic bolj ali manj odvisen od slučajnih okolnosti [30]. Tudi Kunze [31] vidi pri teh knjižnicah le slučajnost, nepovezanost in individualnost. In to zato, ker je univerza, s katero je univerzitetna knjižnica integrirana, institucija z določeno idejo in določenim ciljem, deželne, pokrajinske in mestne knjižnice pa so odvisne od plime in oseke v političnem, kulturnem in gospodarskem življenju svojega območja. Socialna struktura okolja neposredno odseva v vsebini knjižnih fondov. Vendar moramo univerzalnost razumeti v specifičnem smislu: življenje nekega okolja je univerzalno zato, ker je to okolje svet zase. Na socialnem področju ni nasprotje teleološkemu principu slučaj, ampak vzročnost [32]. Univerzalnost teh knjižnic torej ni pogojena v abstraktnem principu, ampak je konkreten produkt življenja v svojem okolju.

Razmišljanja v okviru sociološke tipologije nas pripeljejo še dalje. Povezovanje znanstvenih knjižnic v okviru posebnih načrtov za nakup literature izhaja iz univerzitetnih knjižnic. Sodelovanje med deželnimi knjižnicami je več kot skromno, saj je dejavnost le-teh usmerjena na lastno območje. Kadar se poglobljeno posvečajo kakšni stroki, je to pogojeno v socialnem okviru okolja in je za knjižnice obvezna nujnost. Samo v okviru take specialnosti lahko sodelujejo v celotnem planu, ne morejo pa kakor koli spremeniti ali modificirati svojih osnovnih funkcij, ker so vezane na svoje območje. Iz tega sledi, da je delež, ki ga te knjižnice prispevajo v medbibliotečni izposoji, sorazmerno majhen. Na eni strani imamo tu visok odstotek grupne literature [33], ki jo najdemo v velikem številu knjižnic, na drugi strani pa specialno literaturo, ki je osredotočena na specifične potrebe nekega teritorija in pogosto ni zanimiva za uporabnike drugih knjižnic.

Ugotovili smo, da nam sociološka tipologija omogoča zanimive poglede na nekatere karakteristične pojave posameznih vrst knjižnic. Ne more nam pa dati zadovoljivega odgovora na vprašanje, ki nas najbolj zanima, kakšne vrste knjižnic in kakšna struktura knjižnic najboljše izpolnjuje svoje naloge v sedANJI družbi.

Socialno-empirične raziskave v knjižničarstvu

Knjižnice so ustanove, ki jih družba financira zato, da posredujejo zahtevano literaturo in zagotovijo diseminacijo informacij občanom, katerim je možnost izobraževanja, znanstvenega in kulturnega dela zagotovljena v ustavi in drugih upravnih ter političnih aktih. Pri tem moramo gledati na literaturo in informacije kot na blago. Zakon po-

nudbe in povpraševanja velja tudi za knjižnice. V svoji organizaciji se morajo prilagoditi metodam modernega poslovanja ter spoznati bralca in njegove potrebe. Pri tem si v svetu danes pomagajo s socialno-empiričnimi raziskavami, ki opazujejo družbo kot tržišče in posredujejo raznoličnost zahtev skozi prizmo analize o potrebah uporabnika. Tako kot v industriji tržne analize omogočajo poznavanje možnosti za plasma sedanjih proizvodov in potrebe po novih, tako socialno-empirične raziskave knjižnicam omogočajo, da spoznajo, koliko ustreza njihova služba, kje se razhajajo s potrebami uporabnikov, v katero smer se morajo razvijati in kako najbolje izrabijo svoje možnosti. Kakšna organizacijska oblika je potrebna, da knjižnice najbolje izpolnjujejo svoje naloge, je stvar bibliotekarjev. Za bralca je važno, da dobi točno informacijo, hitro in zanesljivo, ne zanima pa ga, ali rešujejo knjižnice postavljene naloge tako, da ohranjajo ločitev med znanstvenimi in javnimi knjižnicami, ali s pomočjo kakšne druge organizacijske oblike. Sedanje stanje ni nikakršna dogma; treba je vedno znova preveriti, ali lahko rešuje postavljene naloge in kako zadovoljivo jih rešuje [34]. Šele na podlagi zahtev družbe bibliotekarji lahko razvijejo koncepte za bibliotечно službo. Socialno-empirične raziskave pa posredujejo podatke o posameznih skupinah uporabnikov in njihovem delu in tako lahko ocenimo, s kakšnimi tipi bibliotek in kakšnim regionalnim knjižničnim sistemom lahko izpolnimo potrebe, ki jih določen teritorij ima.

V javnem knjižničarstvu sociološke analize niso nič novega. V anglosaksonskih deželah imenujejo take analize študij bralca — use(r) studies ali tudi community study [35]. Ameriški standard za javne knjižnice [36] predpisuje raziskovanje potreb komune vsaj vsako deseto leto. Knjižnice morajo čim bolje spoznati ljudi, ki jim služijo, njihove interese, posamezne skupine, društva in institucije v svoji komuni, da lahko pravilno usmerjajo svoje delovanje.

Znanstvene knjižnice se težje osvobajajo podedovanih miselnih shem in nedotakljivih starih konceptov. To ovira prilagoditev znanstvenih knjižnic v moderni družbi in pogosto se pojavlja vprašanje, koliko še sploh ustrezajo zahtevam znanstvene institucije. Razvoj znanosti in raziskovanja gre mimo knjižnic, če knjižnice niso sposobne zaživeti z novim utripom razvoja. Novo, sodobno strukturo znanstvene knjižnice pa lahko ustvarimo le na podlagi studioznih analiz dejavnikov. Kot zgled naj navedem angleško študijo o univerzitetnih knjižnicah [37], ki izvaja nove koncepte bibliotечne službe na univerzi na podlagi temeljitih analiz uporabnikov — profesorjev in študentov. O uporabi computerjev v knjižnicah študirajo z metodami »tržne analize«. V teamu, ki se v Univerzitetni knjižnici v Cambridgeu ukvarja z uvedbo computerja, sodeluje poleg bibliotekarjev in strokovnjakov za computersko tehniko še strokovnjak za marketing. Podoben paralelen razvoj bibliotечne organizacije in študija uporabnikov najdemo tudi v vzhodnih deželah, npr. v Berlinu in Pragi.

Slovinci takih študij še dolgo ne bomo imeli, saj nimamo za to niti usposobljenih strokovnjakov niti denarja. Preostane nam torej le, da tuje ugotovitve pazljivo študiramo. Pri tem ne smemo pozabiti, da

so prav rezultati socialno-empiričnih analiz zelo odvisni od organizacije izobraževanja posameznih dežel, njihove kulture in mentalitete in da jih je mogoče uporabljati večinoma le za osvetlitev problematike. Vendar so za nas trenutno zelo pomembna že vprašanja sama. Povedo nam, da je postal bralec močan dejavnik, da knjižnice pri iskanju novih, boljših oblik organizacije in načina dela ne upoštevajo samo njegovih objektivnih potreb in želja, ampak celo njegove navade. Ob tem dejstvu se moramo tudi mi zamisliti. Ni posebno važno, kakšne navade ima pri študiju Anglež ali Nemec; kadar pa gre za Slovence, postanejo ta vprašanja bistvena. Vprašajmo se npr.: Ali aktivni prebivalec v Sloveniji študira ali bere raje doma ali v čitalnici? Brez posebnih analiz lahko hitro odgovorimo. Aktivni del prebivalstva je pri nas tako zaposlen, da mu za strokovno delo, izpopolnjevanje, za študij, predvsem pa za zabavo ostajajo večinoma večerne ure in zato potrebuje literaturo doma. To pomeni, da so knjižnice dolžne izposojati literaturo na dom ali imeti čitalnice odprte do 24. ure in celo v nedeljo.

Poleg teh socialno-empiričnih analiz pa obstajajo v svetu danes povsem jasna načela o temeljni funkciji in nalogah tako posameznih knjižnic kot knjižnične mreže. S temi načeli moramo soočiti ustaljeno prakso naših knjižnic, v našem primeru študijskih knjižnic. Če bomo spoznali, da se razhajamo z izkušnjami v svetu, bomo morali iz tega izvajati ustrezne posledice: ali spremeniti dosedanje nazore in prakso, ki iz njih izhaja, ali pa potrditi sedanjo prakso in ugotoviti, da za nas določena načela sodobne knjižnične službe ne veljajo.

Javne knjižnice

Prehod na prost pristop po drugi svetovni vojni je le zunanja podoba globoke spremembe, ki jo doživljajo danes javne knjižnice. Spremenjena izobrazbena struktura prebivalstva in potrebe po permanentnem izobraževanju so ljudsko knjižnico iz izposojevalnice zabavnega beriva spremenili v ustanovo, ki je dolžna posredovati vse vrste literature vsem izobrazbenim profilom. Nekdanja kulturno-prosvetna ustanova postaja institucija, ki mora v enaki meri služiti kulturi, izobrazbi in informaciji.

Pravilno izbran fond knjižnice predstavlja našo kulturo. Nikjer drugje nimamo v takem obsegu ob vsakem času na razpolago takšne celovitosti kulturnih podatkov. Vendar v knjižnici zbrani material ni primarno objekt knjižničnega dela, ampak njeno sredstvo — orodje. Zbiranje samo ne napravi knjižnice za kulturno ustanovo. To postane šele takrat, ko kot socialna ustanova daje vsakemu možnost, da se okorišča z zbranim materialom. Pri tem pa je izredno važno, če hočemo priti na jasno o nalogah in bistvu neke kulturne ustanove, kaj si pod pojmom kultura predstavljamo. Pri nas razumemo kot kulturo vse to, kar je narod ustvaril v literaturi, umetnosti in filozofiji. Cilj knjižnice in naloga knjižničarjev je, da svoje bralce vzgoji v uporabnike teh kulturnih dobrin. Pri takem pojmovanju se je zelo težko ogreti za misel, da je javna knjižnica danes ustanova, ki je dolžna dajati informacije

z vseh področij. Kajti kljub vsem razlikam v specifičnih nalogah, obsegu, razvoju in poglobitvi, ki so danes pripeljale informacijsko službo v različnih vrstah knjižnic do silnih variacij, so mnogi strokovnjaki mnenja [38], da gre v bistvu za eno in isto funkcijo, samo v različni izpolnitvi. V veliki knjižnici imamo posebne oddelke, v srednji posebno sobo ali koticček, v najmanjši dve ali tri police, kjer zberemo tak bibliotečni material, ki omogoča bibliografsko in strokovno informacijo v čim večjem obsegu in čim hitreje vsakemu interesentu. Informacija se začenja pri telefonskem imeniku in konča pri medkrajevni povezavi z večjimi in največjimi knjižnicami in informacijskimi centri. Vsaka najmanjša knjižnica mora biti povezana z osrednjo knjižnico preko telefona. Bralec se lahko sam neposredno po telefonu obrača na osrednjo knjižnico. Prav tako najdemo v vseh standardih za javne knjižnice zahtevo, da so centralne knjižnice povezane preko telexa z nacionalnimi informacijskimi centri oziroma velikimi knjižnicami.

Zivimo v dobi informacije. Naša kultura je tako visoko razvita, znanje našega časa tako obsežno, da se je pojem izobraženosti preteklih stoletij umaknil pojmu informiranosti. To misel, ki nam zveni precej površno, nam lahko osvetli in približa stavek, natisnjen na publikacijah javne knjižnice v Clevelandu: »A man's judgment is no better than his information«. Človek lahko o neki stvari sodi le toliko dobro, kolikor je o njej informiran. Poznati neko stvar, biti o njej informiran, pomeni ne imeti predsodkov, svobodno in pravilno presoјati in ukrepati ...

V anglosaksonskih deželah so bile knjižnice tiste ustanove, ki so dajale spodbudo za zbiranje, urejevanje in posredovanje informacij. Delale pa so v deželah z drugačno tradicijo in z drugačnim pojmovanjem kulture. Najlepše nam bo to razliko pojasnila Eliotova [39] definicija, ki pod kulturo razume vse karakteristične dejavnosti in interese nekega naroda; vse proizvode človekovega duha in človekovega dela, od gotskih cerkva in Elgarjeve glasbe do derbyja in načina prehrane; vse navade in običaje ljudi. Zaradi tega se je knjižničarjem v Angliji in Ameriki zdelo popolnoma naravno, da poleg literature in umetnosti stoje adresarji, statistike, vozni redi in da so knjižnice tiste ustanove, ki morajo odgovarjati na vsa vprašanja, ki jih ljudje potrebujejo, čeprav pogosto ne služijo visokim namenom, niti študiju ali izobraževanju. Zaradi tega je tudi tam informacijska služba v javnih knjižnicah visoko razvita. Chandler [40] pravi, da niti najmanjša javna knjižnica ne nosi upravičeno svojega imena, če nima oddelka za informacije.

Lahko rečemo, da so ta naziranja izraz določenega koncepta o bibliotekarskem delu, in sicer koncepta, da je knjižnica banka podatkov [41], ki za naše razmere ne more zadostovati. Ugotavljamo pa lahko, da so knjižnice v anglosaksonskih deželah s takim konceptom uspele obdržati tradicionalno vodstvo v kulturnem življenju komune.

Cilji in vsebina dela javne knjižnice se v svetu razlikujejo. Odvisni so od političnih in kulturnih okoliščin. Funkcija javne knjižnice pa je danes ne glede na politično ureditev ali tradicijo v vseh razvitih državah enaka. Služijo v enaki meri splošni izobrazbi, strokovnemu iz-

popolnjevanju, razširjanju znanstvenih spoznanj in zabavi. Kupujejo poleg knjig tudi vse druge nosilce informacij, slike, mikrofilme, filme, magnetofonske trakove, plošče itd. Zagotoviti morajo, da so knjige in vsi viri informacij v polni meri dostopni vsakemu bralcu v njegovi krajevni knjižnici. Javne knjižnice so tesno povezane s komuno, ki ji služijo. Njihove službe pa niso namenjene samo individualnemu bralcu, ampak tudi organiziranim skupinam in ustanovam. Obstoj strokovnih knjižnic pri institucijah, katerih fond se podvaja ali v bistvu spada v program javne knjižnice, pomeni, da javna knjižnica ne posluje zadovoljivo. Knjižnica je dolžna dajati tudi najbolj izčrpne podatke o kraju, kjer deluje [42]. Zato ima vsaka javna knjižnica do neke mere domoznansko nalogo za svoje območje. Srbi so v svoj predlog standardov za javne knjižnice [43] vključili poseben domoznanski oddelek v matičnih knjižnicah.

Krajevna knjižnica je zelo različna; lahko je le obisk bibliobusa ali pa velika centralna referenčna knjižnica, odvisno od kraja, kje ljudje živijo. Razumljivo je, da so možnosti bibliotečne službe v večjih krajih boljše. Vendar danes vsi standardi za javne knjižnice predvidevajo osnovno preskrbo z literaturo tudi v manj ugodnih geografskih pogojih. Bazirajo na prepričanju, da ljudje potrebujejo podobne knjižničarske usluge, če žive v mestu, predmestju ali na deželi. To pa je mogoče doseči le, kadar se manjša knjižnica poveže z večjo enoto v bibliotečnem sistemu. Krajevna knjižnica postane del sistema in vezni člen, ki povezuje bralca s fondom celotnega bibliotečnega sistema in preko njega s fondom največjih knjižnic v deželi. Članstvo v sistemu ji omogoča, da posreduje svojim bralcem vire in usluge, ki jih sama nikoli ne bi zmogla. Mednarodni standard FIAB za javne knjižnice [44] loči dve kategoriji knjig. V prvi so knjige, ki jih je treba kupiti v krajevni knjižnici — imenujejo se lokalni fond; v drugi so knjige, ki jih sicer v kraju ni, dobiti pa jih je mogoče iz drugih knjižnic, iz osrednje knjižnice sistema, ki je pogosto prava referenčna knjižnica, ali celo iz strokovnih knjižnic. Ameriški standard za javne knjižnice [45] predvideva, da naj lokalni fond strokovne literature zadovoljuje v krajih pod 10 000 prebivalcev približno 35—50 % zahtev; v krajih od 25 000—49 999 prebivalcev 65—80 %; v krajih od 50 000—99 999 prebivalcev 80—95 %. Srbski standard za javne knjižnice [46] navaja iste številke.

Bibliotečni sistem predstavlja novo kvaliteto v organizaciji bibliotekarstva. Njegovo bistvo sta vključevanje posameznih delov v celoto in njihova smotrna dopolnitev. Bibliotečni sistem je zato najvišja in najbolj smotrna organizacijska oblika bibliotekarske službe.

Uspešen in gospodaren sistem predpostavlja neko določeno velikost. Kajti 20 000 prebivalcev, ki hočejo imeti svojo samostojno bibliotečno službo, mora na vsakega prebivalca plačati za aдекватne usluge skoraj dvakrat več kot 200 000 prebivalcev [47].

Ameriški standard [48] priporoča bibliotečni sistem, ki naj zajame od 150 000 do milijon prebivalcev. Nemški predlogi [49] za bibliotečni sistem predvidevajo pol milijona prebivalcev za najugodnejšo velikost. V Angliji potrebuje 40 000 prebivalcev, ki hočejo imeti svoj lastni sistem,

posebno dovoljenje ministrstva [50]. Danes prevladuje mnenje, da le sistem, ki služi nad 100 000 prebivalcem, lahko realizira zahtevne naloge bibliotečne službe. Pri tem pa administrativna razdelitev dežele ni vedno pomoč. Sistemi segajo pogosto preko upravnih meja komun oziroma združujejo več komun skupaj. Zato je treba urediti veliko formalnosti, dogovoriti se o načinih financiranja, premagati nezaupanje, kar vse brez dvoma predstavlja težave, ki pa niso nepremagljive. Bibliotekarji morajo najti možnosti sodelovanja, kajti le v bibliotečnem sistemu lahko omogočijo dobro bibliotekarsko službo.

Znanstvene knjižnice

Za vse, ki gledajo na knjižnice funkcionalno, to pomeni, da izhajajo iz njihovih nalog, je ločitev med javnim in znanstvenim knjižničarstvom relikv preteklosti [51]. Skupna naloga vseh knjižnic — na splošno rečeno — je, da zbirajo, urejujejo, obdelujejo in posredujejo knjige in drugo informacijsko gradivo ter informacije za raziskovanje, izobrazbo, študij in razvedrilo, in sicer za področje, za katero je posamezna knjižnica določena. Moderna bibliotečna tipologija ne ločuje knjižnic na znanstvene in ljudske knjižnice. Mednarodna bibliotekarska organizacija FIAB deli knjižnice v tri kategorije — univerzne, javne in strokovne knjižnice. Vse te knjižnice pa iščejo zaradi naraščanja potreb bralcev in vedno bolj po vsebini in obliki diferencirane po obsegu pa večje knjižne produkcije razne oblike sodelovanja. Smotrno sodelovanje jim omogoča, da nastopajo v javnosti kot enotna knjižnična služba. Če hočemo namreč prebivalcem preskrbeti resnično dobro knjižnično službo, moramo v prvi vrsti ustvariti urejeno mrežo javnih knjižnic, takoj nato pa omogočiti dostop do vseh fondov univerznih in specialnih knjižnic v državi. Kot primer naj navedem Dansko, kjer je mogoče študirati ali znanstveno delati kjerkoli. V zadnjih letih so mnogi znanstveniki napisali disertacije in znanstvena dela, čeprav so stanovali na deželi daleč od velikih knjižnic [52].

Razvoj javne knjižnice, v kateri najdemo enako zastopane vse stroke in poleg strokovne literature tudi znanstveno, če jo njeni bralci v dovolj velikem številu potrebujejo, zahteva, da na novo določimo razmerje med javno in znanstveno knjižnico. Linija, ki so jo načrtali nemški teoretiki in smo jo prevzeli tudi mi, je bila načrtana pod vplivom razvoja nemškega bibliotekarstva in nemške kulturne in politične zgodovine nasploh. Ta linija se je ob iskanju obojestranskih profilov razmaknila tako daleč, da se zdi nepremakljiva in neprehodna, čeprav danes njene teoretične domneve ne veljajo več. Kunze pravi [53], da je teza o avtonomiji ljudskega knjižničarstva danes le še zgodovinska borbena parola preteklosti in da kdor vpričo stvarnih storitev znanstvenih knjižnic še vedno govori o njihovi ekskluzivnosti, zaide v nevarnost, da postane smešen. Zanimivo je tudi, da 19. stoletje še ne pozna pojma »znanstvena knjižnica« — saj ne označuje bistvenih značilnosti neke ustanove, ampak je bolj »borbeni pojem«, ki se je izoblikoval v Nemčiji v začetku 20. stoletja, ko se je začelo reformno gibanje Bücherhallen-

bewegung. Cilj tega gibanja je bila ameriška public library, ki je dobila v Nemčiji ime Bücherhalle ali enotna knjižnica (Einheitsbibliothek). Napovedala je vojno tako ljudski knjižnici — dobrodelni ustanovi za nepremožne in neizobražene [54], tako pa tudi učeni mestni knjižnici, ki je postala fosilna in neuporabna [55]. Razlogov, zakaj se tip knjižnice kot public library v Nemčiji ni mogel zasidrati, je gotovo več. Tu je dolga bibliotekarska tradicija in ugled nemških univerzitetnih knjižnic, ki so po letu 1870 doživele edinstven vzpon in z gledom pritegovale tudi pokrajinske in mestne znanstvene knjižnice; politične in socialne razmere v cesarski Nemčiji, kjer ni bilo mesta za svobodno knjižnico, ki bi širši krog prebivalstva pritegnila k razmišljanju; samoljubje meščanstva, ki ni hotelo deliti kulturne institucije z neizobraženim ljudstvom [56]; odlična pruska šola, ob kateri nemška javnost ni resno jemala izobraževalnih institucij, ki ne morejo izkazati svojega dela s spričevali in pokazati konkretnih števil, kot so npr. število maturantov itd. [57]. Zgodovina nemškega knjižničarstva ni predmet naše naloge, njeno preučevanje pa bi nam v mnogočem razjasnilo tudi razvoj našega knjižničarstva.

Zagovorniki posebnega tipa znanstvenih knjižnic trdijo približno takole [58]: Področje znanstvenih knjižnic sega preko univerzitetnih knjižnic, nacionalnih, deželnih, pokrajinskih do mestnih znanstvenih knjižnic, včasih celo do enotne knjižnice. Lahko so različne po velikosti, pa tudi po svoji funkciji, vse združuje pomen za znanost (Bedeutung für die Forschung). Zaradi tega pomena so vse istega ranga. Strokovnjaki, znanstveni delavci, raziskovalci z akademskimi naslovi ali brez njih ne prebivajo samo v krajih univerz, ampak tudi drugje, posebno v večjih mestih. Ti delavci potrebujejo nujno svojo znanstveno knjižnico in je popolnoma vseeno, ali se imenuje mestna znanstvena knjižnica, deželna, državna ali univerzitetna knjižnica. Ljudske knjižnice imajo zelo pomembno področje delovanja, a niso poklicane, da bi posredovale literaturo vedno večjemu številu akademsko izobraženih ljudi, ki težko pridejo do potrebne literature v preobremenjenih visokošolskih knjižnicah. Tako stališče je dobilo v Nemčiji (ZRN) svoje uradno in strokovno priznanje v Priporočilih znanstvenega sveta. Zadnji trditvi, da morajo tudi strokovnjaki, ki ne žive v univerzitetnih centrih, priti do strokovne in znanstvene literature, ugovarjajo zastopniki javnih knjižnic, da ima v Nemčiji samo 40 mest znanstveno knjižnico, da pa v 244 drugih mestih prevzemajo take naloge javne knjižnice [59].

V okviru tipa znanstvenih knjižnic lahko knjižnice tudi drugače kategoriziramo. Definicija, ki smo jo našli pri Nietzscheju [60], se glasi: »Znanstvene knjižnice so tiste, katerih primarni cilj je zadovoljevanje potreb znanosti po literaturi. Pri tem ne gre za to, ali neka knjižnica ima ali zbira znanstvena dela, omogoča znanstveno delovanje, ali temu samo v pretežni meri služi, ampak le za to, ali je namen knjižnice v glavnem v pospeševanju znanosti. Temu pojmovanju ustrezajo vse univerzitetne knjižnice, vrsta državnih oziroma nacionalnih in velikih deželnih knjižnic, nasprotno pa mestne znanstvene knjižnice in enotne knjižnice ne ustrezajo postavljenim kriterijem. Kajti zgolj možnost

znanstvenega delovanja še ne dvigne knjižnice na raven znanstvene knjižnice, pri kateri mora biti znanost primarni in seveda realni cilj. Ni mogoče zanikati,« pravi Nitze, »da so meje zabrisane in gibljive in da se razlike med znanstvenimi knjižnicami in knjižnicami, ki služijo izobrazbi, v toku razvoja vedno bolj razblinjajo«. V skladu s to definicijo, da so znanstvene knjižnice tiste, katerih primarni cilj je zadovoljevanje znanosti po literaturi, dodelimo produktivnega bralca, to je znanstvenika, znanstveni knjižnici, receptivnega bralca, bralca, ki se seznanja iz kakršnegakoli razloga z rezultati znanstvenega dela, pa javni knjižnici.

Oglejmo si zdaj iz tega zornega kota univerzitetne knjižnice. V univerzitetni knjižnici moramo ločiti bralce v dve skupini uporabnikov. Na eni strani so znanstveniki, asistenti, doktorandi tja do rednih profesorjev, za katere knjižnice kupujejo specialno znanstveno literaturo iz vsega sveta. Na drugi strani imamo množico študentov, ki uporabljajo učbenike in tako imenovano grupno literaturo. V univerzitetni knjižnici igra tovrstna literatura v celotnem fondu majhno vlogo, ne pa v uporabi. Na osnovi te ugotovitve je W. Schmied [61] na zborovanju nemških bibliotekarjev leta 1962 izjavil: »Univerzitetne knjižnice izpolnjujejo danes v precejšnji meri naloge, ki jih ne bi mogli imenovati drugače kot naloge znanstvenih ljudskih knjižnic.«

Iskanje značilnosti znanstvenih knjižnic v razlikah med znanostjo in izobrazbo nas je pripeljalo torej do pravega absurda. Izvedeli smo, da so velike splošne znanstvene knjižnice — univerzitetne knjižnice — prototip in model za znanstvene knjižnice nasploh postale pod pritiskom množice študentov »znanstvene ljudske knjižnice«; znanstveniki pa se zatekajo v fakultetne in specialne knjižnice.

Prav tako kakor ni še nihče jasno opredelil, kje so na eni strani meje znanosti in kje prehaja študij v splošno izobraževanje, tako tudi literature v vseh njenih različnih prikazih ni mogoče vkalupiti v dve kategoriji. Med obema vojnama so Nemci razlike med znanostjo in izobrazbo iskali v filozofiji in poskušali s tem tudi razliko med znanstveno in ljudsko knjižnico dati filozofski smisel [62]. Vsem teorijam, ki so prihajale z obeh strani knjižničarstva in vnašale v nemško knjižničarstvo razdor, ki je postal usoden, se je uprl Georg Leyh [63] in napisal: »Mestne znanstvene knjižnice so namenjene tako znanstvenemu raziskovanju kot gojitvi splošne izobrazbe. Od tod pelje pot v neprekinjeni vrsti od enotne knjižnice srednjega in malega mesta do podružnice v predmestju. Toda v resnici ni mogoče najti ostre meje, ki ločuje znanstveno knjižnico od ljudske. To nasprotje so umetno ustvarili teoretiki in resnično ne v korist nemškega bibliotekarstva.« Leyh in njegovi somišljeniki niso mogli preprečiti razdora, ki je pripeljal do popolne ločitve med obema vrstama knjižnic z vsemi njenimi posledicami, kot so ločena izobrazba za kadre obeh vrst ipd. Zato so v Nemčiji debate o razlikah in razmejitvi obeh vrst knjižnic enako žive in aktualne kot pred 70 ali 40 leti [64].

Pri nas se tem problemom nismo posebno posvečali. Edino v predavanju prof. Novaka [65] sem našla naslednje ugotovitve: »... tip

ljudske knjižnice ... in tip znanstvene knjižnice se morata tudi v provinci sicer dopolnjevati, a obenem, glede na osnovne naloge in način dela, tudi razlikovati, tako kakor se razlikuje na primer gimnazija od osnovne šole. Razlika med njima ni v vrednosti ali v višjem oziroma v nižjem rangu, ampak samo v časovni zapovrstnosti skladno z razvojno stopnjo učenčeve oziroma bralčeveo.

Tip »znanstvena knjižnica« združuje pod svojim okriljem toliko vrst knjižnic, ki imajo le malo skupnega — nacionalne, univerzitetne, strokovne itd. Oznaka »znanstvena« poudarja le razliko le-teh do javne knjižnice in sicer razliko v izgradnji fondov, obliki uporabe, delovnih metodah in strokovni izobrazbi bibliotekarjev.

Znanstvene knjižnice doživljajo danes globoke spremembe. S tradicionalnimi metodami ne morejo več zmagovati vedno večje produkcije literature in vse številnejših bralcev, zato iščejo nove oblike organizacije in nova tehnična sredstva, ki bi usposobila knjižnice za vse zahtevnejše naloge. Rezultat tega iskanja pa niso samo nove organizacijske strukture in v velikih knjižnicah tudi avtomatizacija, ampak tudi novi, spremenjeni koncepti o delu in nalogah knjižnic, za katere smo se navadili govoriti kot o znanstvenih. Ti koncepti niso več samo mnenje nekaterih strokovnjakov, ki vidijo vzor vsega v ameriškem in skandinavskem bibliotekarstvu, ampak so danes že obče priznana in veljavna načela. V 3. izdaji svojega učbenika o bibliotekarstvu [66] piše Kunze o spremenjenih načelih takole: »Spoznati funkcionalno enotnost nacionalnega bibliotekarstva pomeni prvič: znebiti se klišejskih predstav in nekritičnih podedovanih nazorov o funkciji znanstvenih in javnih knjižnic, drugič: razumeti objektivne razlike, ki izhajajo iz različnih funkcij. Ena izmed takih klišejskih predstav pravi npr.: splošno izobraževalne knjižnice so uporabne knjižnice, kupujejo več primerkov enega naslova, služijo zabavi in splošno izobraževalnim nalogam; znanstvene knjižnice so arhivske knjižnice, kupujejo le en izvod nekega dela, služijo raziskovanju in nimajo vzgojnih nalog. Ta shema je napačna. Nedvomno je in mora ostati, da so javne knjižnice v pretežni meri uporabne knjižnice, znanstvene knjižnice pa imajo načeloma dolžnost, da hranijo svoje fonde. Ta arhivska dolžnost velja za splošne znanstvene knjižnice, z omejitvami pa za strokovne knjižnice. Vendar morajo tudi javne knjižnice do neke mere imeti arhivski fond, namreč bibliografije in priročnike, da dajejo lahko informacije na vedno zahtevnejše želje bralcev. Fond javne knjižnice se neprestano obnavlja in zato ostaja v določenem okviru, medtem ko fond znanstvene knjižnice raste. Vendar ni izključeno, da ni potrebno tudi v znanstveni knjižnici delati razlik med pomembno in nepomembno oziroma neuporabno literaturo. Vse knjižnice obdelujejo manjvredno literaturo po skrajšanem postopku. Mimo tega pa se danes v bibliotekarstvu postavlja vprašanje o gornji meji, ki jo lahko dosežejo splošne znanstvene knjižnice. Neobhodno potrebno je, da se dolžnost shranjevanja literature, to je arhivski značaj znanstvenih knjižnic v bodočnosti bistveno omeji s smotno koordinacijo shranjevanja literature.« Knjižni fondi danes tako hitro naraščajo v znanstvenih knjižnicah, da predstavljajo težko

ekonomsko obremenitev v nacionalnem okviru, saj ne zahtevajo samo ogromnih skladišč, ampak tudi zahtevno tehnično opremo, transportne, klimatske in obveščevalne naprave in številno osebje. Knjižnice pa morajo reševati še organizacijska vprašanja, ker ogromne razdalje v skladiščih izredno otežujejo izposajo, ki mora biti danes tudi v znanstvenih knjižnicah čim hitrejša. Vzporedno pa naraščajo tudi fondi zastarele literature ali mrtvi fondi, saj vemo, da se nekatere stroke izredno hitro razvijajo. Zato je pretiravanje z arhivsko funkcijo posameznih knjižnic preživeto. Že pred leti je Oskar Tyszko [67] opomnil, da nima nobena knjižnica pravice zahtevati novo zgradbo, če ne more dokazati, da je iz svojih fondov izločila mrtvo literaturo. Danes ne razpravljajo več o principu uskladiščevanja zunaj posameznih knjižnic, ampak le še o konkretnih vprašanjih in rešitvah v okviru ene države.

Tudi pravilo, da kupujejo znanstvene knjižnice samo po en izvod vsake izdaje, ne velja več. Iz različnih vzrokov kupujejo danes knjižnice po več izvodov pomembnejših in pogosto iskanih del. Isto velja za trditev, da služijo znanstvene knjižnice le raziskovanju in nimajo vzgojnih nalog. Opozorimo naj samo na seminarje, ki jih prirejajo univerzitetne knjižnice za slušatelje univerze, kjer jih navajajo na uporabo znanstvene literature in modernih informacijskih virov ter s tem dopolnjujejo učni proces univerze. To imenujejo kot 3. fazo razvoja univerzitetne knjižnice, v kateri prehaja težišče dela na informacije in metodično delo s študenti.

Na tem mestu moramo spregovoriti še o pri nas manj znanem dejstvu, da so tudi fondi znanstvenih knjižnic postavljeni po prostem pristopu in seveda sistematično urejeni. Prost pristop temelji na principu, da ima vsak državljani prost pristop do vseh dokumentov človeškega znanja, ki jih hrani knjižnica. Knjiga mora biti dostopna brez posebnih težav, kar je možno le, če je dostop do skladišča dovoljen. Vzgojni element v principu prostega pristopa je predvsem v sistematični postavitvi, ki omogoča študentu, da najde knjige ene stroke v logični bližini. Jasno pa je, da je mogoče priti do manuskriptov, redkih knjig in posebnih zbirk le z naročilnicami. To, za srednjo Evropo pred nekaj leti še revolucionarno načelo dobiva vedno več pristašev in s tem tudi vedno več realizacij. Kajti prednosti niso samo na strani bralca, ki si lahko sam ogleda vrsto knjig, ampak tudi za knjižničarje, ki imajo pogosto iskane knjige pri roki. Z določenimi izgubami je treba računati, odvisne so od prostorov in kontrole v njih. Ni pa nujno, da so višje kot pri sedanji izposoji. V univerzitetni knjižnici v Innsbrucku [68] so po sedmih letih prostega pristopa v čitalnici napravili generalni pregled. Izkazalo se je, da manjka le 35 knjig, kar je razmeroma malo. Ker imajo skladišča, urejena po prostem pristopu, smisel le takrat, če je fond postavljen sistematsko, to pa je izredno težko izvedljivo v starih stavbah, poskušajo knjižnice izboljšati službo bralcev vsaj na tak način, da postavijo po prostem pristopu določen odstotek literature v čitalnice.

Videli smo, da ni mogoče ločiti znanstvenih in javnih knjižnic na osnovi principialnih razlik med znanostjo in izobrazbo in da se tudi

določeni kriteriji v bibliotekonomiji, ki so veljali kot ločnica med obema tipoma, spreminjajo.

Knjižnice so ustanove, ki dele usodo vseh institucij, katerih razvoj je odvisen od raznih premikov v nacionalnem prostoru. Vendar doživlja danes bibliotekarstvo pod vplivom organizacij kot so UNESCO, FIAB in FID precejšnjo stopnjo internacionalizacije [69]. Nove in boljše metode dela v knjižnicah prodirajo iz raznih krajev sveta; pri tem ni važno, ali prihajajo iz Amerike, New Delhija ali Berlina, in prispevajo svoj delež pri razvoju bibliotekarstva v svetu. Moderna knjižničarska služba ne loči več knjižnic po znanstvenih ali izobraževalnih nalogah. Take ločitve so v nasprotju s pluralistično družbo, ki na gospodarskem, tehničnem in socialnem področju vezana na znanost živi iz kritike in sposobnosti presoje informiranih avtonomnih osebnosti. Staremu statičnemu principu ločitve med duševnim delom in izobrazbo postavljamo danes nasproti dinamični princip preskrbe literature do zadnjih predelov dežele v polnem možnem obsegu, vsem ljudem enako, ne glede na izobrazbo ali starost [70], za namene, ki jih težko prej opredeljujemo ali določamo, nikakor pa jih ne smemo ocenjevati.

Zato ločimo danes knjižnice po njihovi funkciji, ki jo imajo v družbi, na univerzitetne, javne in strokovne knjižnice. Med nalogami, za katere so določene univerzitetne in strokovne knjižnice, je vsekakor najvažnejša ta, da omogočajo znanstvenikom, ki imajo za to osebne pogoje, vključevanje v mednarodno raziskovanje in sodelovanje. Znanost pa je danes tako razvejana in razporejena po vsem svetu, da je treba kupovati literaturo iz vseh kulturnih dežel [71]. Inozemski standardi predpisujejo za te knjižnice nad 20 000 novih knjig in nad 3000 naslovov revij. Vendar je to še vedno premalo in mnogi bibliotekarji trdijo, da kompleksnosti problemov, ki ležijo pred temi knjižnicami, ni mogoče rešiti zgolj na nacionalni bazi. Možno in nujno pa je rešiti probleme javnih knjižnic v okviru nacionalne skupnosti.

Reforme javnega knjižničarstva v svetu

Spremenjene naloge ljudske knjižnice in mestne oziroma pokrajinske znanstvene knjižnice po vojni so izraz drugačnih političnih in socialnih razmer. Tako vidi pokrajinska in mestna znanstvena knjižnica svojo nalogo predvsem v posredovanju rezultatov znanosti za nadaljnje izobraževanje in informacijo predvsem akademskih poklicev, medtem ko zbira raziskovalno literaturo le še za omejena področja, za lokalno in pokrajinsko zgodovino. Značilnejša je sprememba ljudske knjižnice v javno z naslednjimi razvojnimi značilnostmi: prost pristop, večji poudarek na informacijah, povečan fond strokovne in celo znanstvene literature, vse z namenom, da zadosti temeljnemu načelu: oskrbovati vse sloje z vso potrebno literaturo.

Ker je na eni strani »pomen za znanost« mestnih in pokrajinskih znanstvenih knjižnic vprašljiv, na drugi strani pa je postala funkcija obeh tipov, javne in znanstvene knjižnice, skoraj identična, nastane

vprašanje, ali ni potrebno iz tega izvajati ustreznih sklepov. V državah, ki se ponašajo z visoko razvito knjižničarsko službo, opravljajo vse knjižničarske naloge v komuni enotne javne knjižnice. Zato tudi države, ki so podedovale staro ločitev med tipoma, poskušajo urediti javno mrežo knjižnic s tem, da reformirajo obstoječi sistem in povezujejo obe vrsti knjižnic.

Na Češkem, kjer je bilo bibliotekarstvo tudi pod avstrijskim vplivom, so izvedli temeljito reorganizacijo znanstvenih knjižnic. O znanstvenih knjižnicah v okrožjih pravi poročilo [73]: »Pri teh knjižnicah obstaja večinoma nejasno razmerje tako do uprave kot tudi do drugih bibliotečnih vrst v okrožju. Na tem dejstvu temelji tudi reorganizacija državnih znanstvenih knjižnic, ki se sedaj izvaja (1958). Tiste državne znanstvene knjižnice, katerih pomen ne seže preko okrožja, se podrede bibliotečni upravi in se združijo z okrožnimi ljudskimi knjižnicami v enoto. Novi bibliotečni tip naj s svojimi fondii ... služi tako znanstvenikom, strokovnjakom iz industrije in kmetijstva kot vsem slojem prebivalstva v okrožju«.

Na Nizozemskem predlaga združitev vsaj za nekatera mesta v svoji disertaciji P. J. van Swigchem [77].

V Avstriji zahteva reformo javnega knjižničarstva socialistična stranka v kulturno-političnem programu za leto 1969.

Oblike integracije znanstvene in javne knjižnice

Ker se naloge obeh vrst knjižnic v današnji družbi tako zelo prepletajo, se znanstvena in javna knjižnica povezujeta [78]. Oblike tega povezovanja pa so odvisne od splošne bibliotekarske politike v deželi in ne nazadnje od ekonomskih možnosti.

Oblike povezovanja oziroma združevanja lahko ločimo v štiri skupine:

1. znanstvena mestna knjižnica in javna knjižnica sta samostojni enoti s skupnim vodstvom;
2. mestna znanstvena knjižnica je znanstvena centralna knjižnica v sistemu javnih knjižnic;
3. enotna knjižnica z ločenim znanstvenim oddelkom in javno knjižnico v enem poslopu;
4. popolnoma integrirana znanstvena knjižnica z javno knjižnico.

Pri zgoraj navedenih primerih lahko ločimo dve področji povezovanja. Najprej imamo upravno področje in notranjo organizacijo, kar sega od enotnega vodstva in enotne uprave do skupnega izbora in nakupa literature do katalogizacije in klasifikacije za obe instituciji. Drugo področje sega v posredovanje fonda in njegovo uporabo — v zunanjo organizacijo; tu imamo najprej bolj ali manj ločeno znanstveno knjižnico od javne knjižnice s podružnicami, nato združitev obeh tipov v eni zgradbi, kjer še ostane ločena izposoja in končno popolna spojitve fonda s skupno izposojjo. Kadar obstajata v nekem kraju ločena oba tipa knjižnic, je po navadi prva faza povezovanja — predvsem takrat, kadar ima znanstvena knjižnica obsežen fond — skupno vodstvo sicer

samostojnih inštitutov. Za to navajajo v nemški literaturi tele štiri prednosti: 1. Prihranek v upravi. Zaradi boljše koordinacije nabave odpadejo nakupi nepotrebnih dvojnic. 2. Odpade nepotrebna konkurenca obeh direktorjev in ločena borba za sredstva in ljudi. 3. Bralec lahko z eno člansko izkaznico obiskuje oba inštituta. Znanstvena knjižnica posreduje svoj fond znanstvene literature v izmenjavi literature med javnimi knjižnicami. 4. Enotni nastopi v javnosti dvigajo učinkovitost obeh institucijama.

Zagovorniki ločenih knjižnic navadno trdijo, da se gornje prednosti enotnega vodstva dajo doseči tudi s tesnim sodelovanjem, da pa le ločena inštituta omogočata obojestranski razvoj. Ker pa je tako sodelovanje odvisno od subjektivnih dejavnikov, se slišijo predlogi, da bi bilo treba sodelovanje med vodstvi knjižnic uradno določiti [77].

Če si gornje štiri prednosti za združitev ogledamo natančneje, hitro ugotovimo, da izhajajo iz razmer nemškega bibliotekarstva, poleg tega pa še iz zastarelih konceptov. Tako je misel, da se v skupnem vodstvu prihranijo sredstva pri nakupu dvojnic, še odsev starih nazorov, ki so zahtevali v znanstveni knjižnici samo po en izvod vsake izdaje. Danes je treba kupovati zelo iskana znanstvena in strokovna dela v vseh knjižnicah v več izvodih.

Prihranek, o katerem pogosto slišimo, ko gre za personalno unijo ali skupno upravo obeh vrst, je sorazmerno majhen. Pogoji za racionalizacijo nastanejo šele takrat, kadar je mogoče razen skupnega vodstva in uprave centralizirati tudi druge bibliotekarske operacije. Enotna akcesija pa tudi skupna katalogizacija danes, ko imamo za vse knjižnice enotna katalogna pravila, ne bi smela predstavljati nikakršnega problema. Kompleksnejše je vprašanje enotne klasifikacije, ki je tesno povezano s postavitvijo fonda — s prostim pristopom ali skladiščnim principom. S tem smo posegli v drugo področje centralizacije, na področje postavitve in uporabe fonda, v področje zunanje organizacije enotne bibliotečne ustanove. Tu ne gre več za organizacijsko povezanost vodstva in čim več bibliotekarskih operacij, ampak za integracijo fonda obeh vrst knjižnic.

O mestu »znanstvene knjižnice« v združeni knjižnici in v knjižničnem sistemu je treba premisliti naslednje; ali bo kot centralna knjižnica sistema ostala znanstvena knjižnica; ali bo poslovala kot osrednja javna knjižnica; ali bo postavila del svojega fonda v prost pristop; ali bo fond v prostem pristopu razširila z romani in poljudno znanstveno literaturo; ali bo to morda dodatni fond v posebnem ljudskem oddelku; ali je smotno priključiti tudi pionirsko knjižnico; ali naj beletristiko in mladinsko literaturo goje le podružnice in krajevne knjižnice, »znanstvena« knjižnica pa naj se omeji samo na znanstveno literaturo.

Na vsa ta vprašanja so našli različne odgovore. Zato glede na zunanjo organizacijo lahko ločimo tri glavne oblike [78]:

1. Mestna knjižnica ima kot centralna knjižnica v pretežni meri znanstven značaj. Posluje kot skladiščna biblioteka s pultno izposajo, v prostem pristopu ali le z delno prostim pristopom. Splošna in mladinska literatura je v javnih knjižnicah.

2. Znanstvena knjižnica in centrala za javne knjižnice sta s pionirsko knjižnico v eni zgradbi, vendar v ločenih prostorih in z ločeno izposajo. Znanstvena knjižnica je skladiščna knjižnica, javna knjižnica ima knjige v prostem pristopu.

3. Znanstvena in ljudska knjižnica sta urejeni po prostem pristopu v prostorsko enotni knjižnici s skupno izposajo. V istem poslopju posluje tudi pionirska knjižnica.

Medtem ko je prost pristop v javni knjižnici že samoumeven, si v znanstveni šele utira pot. Ker je pokrajinska znanstvena ali mestna znanstvena knjižnica namenjena receptivnemu bralcu in mu mora posredovati sodobno strokovno in splošno znanstveno literaturo, je torej prost pristop tudi zanjo zelo priporočljiv. Del literature, ki je raziskovalna literatura v pravem smislu — rokopisi, dragocenosti in domoznanska literatura — ostane v skladiščih.

Odgovor na vprašanje, ali vključi osrednja knjižnica, ki je nastala iz mestne ali pokrajinske knjižnice, potem ko je preuredila svoje fonde na prost pristop, tudi splošno literaturo in beletristiko, je odvisen od prostora in krajevnih razmer. Odgovor pa bi moral biti pritrdilen, da ne bi bilo treba hoditi po literaturo v dve knjižnici. Priporočljivo je splošni fond obdržati na določenem nivoju. Od velikosti knjižnice je tudi odvisno, ali naj se splošnejša literatura integrira v ostali fond ali naj bo v posebnem oddelku, ki prostorsko seveda ni ločen od ostale knjižnice. Če je javna knjižnica velika, razvršča stroke v strokovne oddelke in si ob njih uredi specializirane čitalnice. V takem primeru ima tudi oddelek beletristike in splošne literature. Ureditev pionirske knjižnice v istem poslopju z osrednjo knjižnico ima precej prednosti. Pionirska knjižnica lahko redno dopolnjuje strokovno literaturo iz osrednje knjižnice, da ustreže posebnim željam mladine. Poleg tega pa priporočajo, da naj se mladi bralec že zgodaj seznaní s katalogi in bibliografijami večje knjižnice.

V osrednji knjižnici, ki je nastala iz obeh vrst knjižnic in ima ločena oddelka, je potreben centralni katalog celotnega fonda. Prav tako mora biti tudi informativna služba centralizirana na enem mestu. Zaradi racionalizacije — v velikih knjižnicah so na voljo že elektronske naprave — je smotno tudi izposajo osredotočiti na enem mestu. Glede na vse to lahko rečemo, da enotna knjižnica z ločenima oddelkoma ni več sodobna. Mislimo namreč na obliko, v kateri ima študijski oddelek knjige v skladiščih in izposajo po pultnem sistemu, ločeno od njega pa poslujeta javna knjižnica in pionirska knjižnica pod skupnim vodstvom ali celo pod eno streho. Še po vojni je taka oblika v Nemčiji veljala za najbolj moderno. Temeljila je na principu, da ni mogoče spojiti znanstvene in javne knjižnice. Načelo je veljalo kot neizpodbitno, dokler ni prost pristop tudi v Evropi prodril v znanstvene knjižnice. Danes prevladujejo tendence, da je treba aktualni fond znanstvene knjižnice postaviti v prostem pristopu in ga pridružiti delu javne knjižnice, če so za to le dane prostorske možnosti. V nasprotnem primeru je treba urediti eno izmed javnih knjižnic v osrednjo knjižnico, v kateri je osredotočena znanstvena in strokovna literatura knjižničnega

sistema. To literaturo osrednja knjižnica na željo bralcev posreduje knjižnicam svojega sistema.

Komunalno knjižničarstvo v Nemčiji se danes razvija v dveh smereh, ki se vedno bolj pridružujeta druga drugi, čeprav izhajata iz različnih osnov. V mestih, kjer sta obstajali znanstvena in javna knjižnica nepovezано, je prevzela znanstvena knjižnica funkcijo centralne knjižnice za komunalno knjižnično mrežo. Opravlja čim več bibliotekarskih poslov za vse knjižnice. Ohranja pa »znanstveni značaj« kljub temu, da sprejme v svoj fond, ki je postavljen po prostem pristopu, tudi beletristiko in poljudno-znanstveno literaturo [80]. V milijonskih mestih, kjer ni univerzitetne knjižnice ali druge znanstvene knjižnice, pa se osrednja javna knjižnica v svoji usmeritvi nakupa znanstvene in strokovne literature približuje nekdanji mestni znanstveni knjižnici, ne da bi seveda imela staro literaturo. Medtem ko stara mestna knjižnica določen del fonda postavlja po prostem pristopu, mora osrednja javna knjižnica, ki prevzame tudi določene posebne naloge, npr. lokalne zbirke, del svojega fonda spraviti v skladišče, in hraniti določeno vrsto literature, npr. domoznansko literaturo, domače in tuje klasike itd., ne da bi s tem postala arhivska knjižnica. Takšna osrednja knjižnica torej ni več »potrošna knjižnica« v prejšnjem smislu. Tudi v njeni izposoji zajema pretežen delež strokovna in znanstvena literatura.

Zveza med javno knjižnico in med znanstveno knjižnico ne pride v poštev pri knjižnicah, ki so prevzele dodatne naloge in so le-te zanje trenutno važnejše. Sem spadajo vse tiste knjižnice, ki so postale univerzitetne knjižnice [80].

Približevanje stare »znanstvene« in javne knjižnice v knjižničarstvu nemških mest je odsev tendence moderne bibliotekarske službe, ki stremi za tem, da bi posredovala več knjig v manj bibliotekah, oziroma da bi jih bolje posredovala v manjšem številu bibliotečnih vrst, kar vse je v korist bralcu in ne nazadnje ustanovitelju.

Opis posameznih oblik integracije nam je pokazal, kako počasi se Nemci ločujejo od tradicije in podedovanih nazorov. Le uspehi knjižnic v deželah, kjer opravlja bibliotečno službo v komuni sama ena, notna knjižnica, ki jo danes imenujemo javna knjižnica, jih ne prestando sili, da se prilgajo splošnemu razvoju v svetu.

Bibliotečni sistem v Sloveniji

Ko smo spoznali, kakšne so sodobne tendence bibliotečne službe v komuni, kako se te tendence realizirajo v državah, ki so imele enako ali vsaj podobno knjižničarstvo kot mi, moramo gornje ugotovitve prenesti na Slovenijo. Ugotovili smo že v uvodu, da Slovenija intenzivno išče svojo pot v moderni svet, kar pomeni, da sprejema tudi vse zakonitosti, ki ji bodo to pot tudi omogočile. Zaradi tega tudi vsa načela moderne bibliotečne službe neizpodbitno veljajo tudi za nas. Poleg tega pa je le s sodobnim bibliotečnim sistemom mogoče organizirati ustrezno bibliotečno službo v geografskih pogojih, ki jih imamo v Sloveniji. Za Slovenijo je namreč značilna velika razpršenost poselitve (6000 naselij).

Polovica vsega slovenskega prebivalstva živi v vaseh, ki imajo manj kot 500 prebivalcev. Prav tako imamo čez 200 industrijskih središč. Stopnja urbanizacije prebivalstva je nizka, le približno 37 % ljudi živi v mestih; nasprotno je stopnja urbaniziranosti izredno visoka, saj več kakor 75 % prebivalstva živi od nekmetijskih dejavnosti [81]. Slovenija je tudi upravno razdrobljena na majhne občine, ki v večini primerov nimajo dovolj velikega urbanega središča, kjer bi lahko razvili vse potrebne službe. Matične knjižnice ne morejo razviti knjižničarske mreže na svojem terenu v občinah, kjer so komaj dane možnosti za eno krajevno knjižnico. Zaradi tega je bibliotečno službo v Sloveniji možno rešiti le z regionalnimi knjižničnimi sistemi, ki bi v okviru več občin razvili s krajevnimi knjižnicami, podružnicami in potujočo knjižnico urejeno bibliotečno službo in posredovali vso potrebno literaturo vsem prebivalcem, ne glede na to, ali živijo v mestu ali na deželi.

V skladu z vsemi gornjimi ugotovitvami predlagam, da študijske knjižnice v Sloveniji prevzamejo naloge osrednjih javnih knjižnic v knjižničnem sistemu določene regije.

Predlogi

I

Naloga regionalnega bibliotečnega sistema je, da omogoči vsem prebivalcem svoje regije dostop do potrebne literature, ne glede na to, ali je literatura v knjižnicah regionalnega bibliotečnega sistema, v osrednji knjižnici, ali pa jo je treba preskrbeti iz strokovnih ali univerzitetnih knjižnic Slovenije, Jugoslavije ali iz tujine preko medbibliotečne izposoje.

II

Regionalni knjižnični sistem sestavljajo osrednja javna knjižnica, krajevne knjižnice, podružnica in potujoča knjižnica.

III

Osrednja knjižnica posluje kot centralna knjižnica regionalnega knjižničnega sistema in kot krajevna javna knjižnica.

IV

Krajevne knjižnice so samostojne knjižnice s poklicnimi knjižničarji. V regionalnem knjižničnem sistemu sodelujejo na podlagi jasnih in uradno potrjenih dogovorov.

V

Podružnice so nesamostojne knjižnice, ki so podrejene osrednji knjižnici.

VI

Poslovanje krajevnih knjižnic in podružnic se organizira na osnovi standardov za javne knjižnice. Vsaka knjižnica v okviru sistema mora imeti dovolj sredstev, da oskrbuje z najbolj zahtevno literaturo svoje bralce iz lastne zbirke, prav tako pa tudi priročno knjižnico, ki omogoča dajanje splošnih informacij.

VII

Naloga osrednje javne knjižnice v regionalnem knjižničnem sistemu je, da

1. izdela podrobno organizacijo regionalnega knjižničnega sistema,
2. skrbi za zadostno mrežo krajevnih knjižnic in podružnic,
3. organizira potujočo knjižnico,
4. skrbi za dobro bibliotekarsko službo in za usposabljanje in izpopolnjevanje knjižničnega kadra,
5. vodi centralni katalog knjižnic v okviru sistema,
6. organizira medbibliotečno izposajo v okviru sistema,
7. centralizira vse bibliotečne posle v svoji knjižnici,
8. v dogovoru z občinskimi skupščinami svoje regije izdela ključ za financiranje knjižnega sistema,
9. skrbi, da so knjižnice udeležene v kulturnem in družbenem življenju kraja,
10. z intenzivnim delom v javnosti in propagando skrbi za ugled in afirmacijo knjižnic v regiji,
11. skrbno zasleduje interese individualnih bralcev in delo ter cilje organizacij in društev v svoji regiji, da bi bila bibliotečna služba čimbolj uspešna.

VIII

Osrednja javna knjižnica skrbi, da je v okviru sistema mogoče posredovati vsaj 90 % strokovne in znanstvene literature, ki jo bralci v regiji potrebujejo. Specialno literaturo za posamezne strokovnjake in znanstvenike knjižnica dobi po medbibliotečni izposoji iz univerz in strokovnih knjižnic. Z nacionalno knjižnico, z univerznimi in centralnimi strokovnimi knjižnicami je povezana z vsemi modernimi komunikacijskimi sredstvi.

IX

Osrednja knjižnica zbira in posreduje knjige, časnike in časopise ter vse druge informacijske vire, kot so plošče, filmi, magnetofonski trakovi ipd.

X

Osrednja knjižnica kupuje letno:
1300 naslovov slovenske knjižne produkcije,

vsaj 1000 naslovov jugoslovanske, v pretežni meri strokovne in znanstvene literature,

okrog 1000 naslovov tujejezične, predvsem strokovne in splošne znanstvene literature,

okrog 200 slovenskih časnikov in časopisov,

okrog 100 jugoslovanskih časnikov in časopisov,

okrog 50 inozemskih časopisov.

Dvojnice posebno iskanih knjig kupuje v primernem številu skladno s svojimi potrebami in v dogovoru z drugimi knjižnicami v sistemu.

Knjižnice na dvojezičnem območju kupujejo še posebej literaturo svojih manjšin.

XI

Osrednja knjižnica izposoja na dom ves bibliotečni material razen tistega, ki ga pogosto uporablja za informacije v knjižnici, redke knjige in bibliotečni material iz domoznanske zbirke.

XII

Osrednja knjižnica oskrbuje tudi bralce, ki so vezani na posebne oblike literature, npr. slepce.

Da bi sedanje študijske knjižnice lahko prevzele nove naloge, morajo spremeniti svoje poslovanje in se prilagoditi novim nalogam. Poleg tega pa so nujni nekateri bistveni premiki, in sicer:

1. Študijske knjižnice morajo izvesti selekcijo svojega fonda.

Povedali smo, da je akumulacija zastarele, čeprav znanstvene literature, ki je nihče več ne uporablja, zelo sporna. Mnoge države postavljajo posebne skladiščne knjižnice ali določijo eno izmed velikih knjižnic, ob kateri posluje skladiščna knjižnica in zbira mrtvi fond iz knjižnic ter ohranja samo po en izvod take literature za vso državo. Nujno je tudi pri nas določiti knjižnico, ki bo slovenska skladiščna knjižnica in kamor bodo lahko odlagale vse knjižnice mrtvi fond znanstvene literature.

Mislím pa, da je v starem fondu študijskih knjižnic treba ločiti dve vrsti zastarele literature. V prvo vrsto spada znanstvena literatura, ki so jo knjižnice zbirale same ali prevzele od raznih strokovnih društev in je zastarala po določenem času. V drugo vrsto sodijo razni darovi, predvsem pa velik del fonda, ki so ga dobile iz federalnega ali okrajnih zbirnih centrov. Veliko vprašanje je, ali je literatura, zbrana po domovih nemških meščanov, sploh kdaj sodila v okvir slovenske znanstvene knjižnice.

2. Osrednja javna knjižnica ne more biti arhivska knjižnica. Hrani le literaturo, ki služi spoznavanju kraja (domoznansko literaturo) in klasike domače in tuje literature. Zato ni upravičena dobivati obvezni primerek.

Na 29. posvetovanju FIAB v Sofiji leta 1963 je J. Brock [82] predaval o obveznem primerku. V predavanju je izkristaliziral danes veljavna mnenja o obveznem primerku. Pravi, da je treba število obveznih primerkov hraniti v razumnih mejah, obenem pa ustvariti dobro opremljene službe, ki bodo ne le sprejemale in hranile obvezni primerek, ampak temu sredstvu, za znanstveno in bibliografsko dejavnost primarnega pomena, omogočile pravo učinkovitost. V višjem interesu vseh prizadetih je, če ne tolmačimo obveznega primerka preprosto kot ceneno sredstvo za povečanje fonda knjižnic. To pomeni napačno presojati prave namene obveznega primerka in ne vedeti, kaj prinaša in koliko stane. Knjižnice morajo vsak izvod obveznega primerka katalogizirati in obvarovati, s čimer nastanejo izdatki, ki so v večini primerov višji od cene nakupa. Poleg tega dobi knjižnica z obveznim primerkom določen odstotek literature, ki jo bo potrebovala le v izjemnih primerih.

Oglejmo si konkreten primer! V mariborsko študijsko knjižnico je v letu 1969 prišlo 1764 knjig in 421 periodičnih publikacij kot obvezni primerek. Ker smo za osrednjo knjižnico postavili normativ približno 1300 naslovov, nam je ostalo 464 publikacij, ki jih knjižnice ne potrebujejo. Prav tako smo že ob prvem pregledu periodičnih publikacij lahko izločili približno 200 naslovov, npr. glasila tovarn, šolske liste ipd. Skupno smo dobili približno 660 naslovov, ki jih bodo bralci iskali le izjemoma. Te publikacije smo dolžni bibliotekarsko obdelati, pa tudi iskati, reklamirati, prositi zanje, če nam jih tiskarna ne pošlje. Za obdelavo tega materiala potrebujemo po sodbi Mayerhoferja [83] približno tričetrť polno zaposlenega višjega knjižničarja ali celo bibliotekarja. Publikacije vežemo ali jih zlagamo v mapo. Možno je pri teh izdatkih prihraniti, ničesar pa ne moremo prihraniti pri prostoru, kajti publikacije moramo postaviti na police. 660 publikacij nam zavzame približno šest tekočih metrov. Tu pa ne smemo računati samo na polico, ampak moramo oceniti, koliko stane prostor v skladišču, osvetlitev, čiščenje, prekladanje knjig in kontrola, čas, ki ga porabi knjižničar za hojo mimo metrov neuporabnih knjig. Tak izračun je sestavni del bibliotečne tehnike, ne samo moderna oprema.

Poleg tega prihaja obvezni primerek v knjižnico z zamudo, tako da so bralci že mnogo prej obveščeni o izidu knjige v tisku in knjigarnah, preden pride v knjižnico. S tega vidika predstavlja obvezni primerek oviro v poslovanju javne knjižnice.

Ko govorimo o obveznem primerku, pa ne smemo pozabiti, da dobivajo vse nacionalke v Jugoslaviji vso knjižno produkcijo iz vse države. Rojnić je na Prvem kongresu bibliotekarjev Jugoslavije leta 1949 razlagal takole [84]: »Ako bi kojom nesrečom nastradala glavna biblioteka neke naše narodne republike, svaka druga glavna biblioteka mogla bi nadoknaditi njezin gubitak, dakako što se tiče knjiga štampanih u Jugoslaviji nakon Oslobođenja.«

3. Osrednja knjižnica bi morala urediti aktualni fond po prostem pristopu in ga pridružiti delu javne knjižnice. Domoznanska literatura,

posebne zbirke in dragocenosti ostanejo v skladišču. Potrebno je poleg skupnega vodstva in uprave centralizirati tudi vse druge bibliotekarske operacije.

Prepričani smo, da je mogoče le z bistvenimi premiki v dosedanji praksi ustvariti uspešen in moderen bibliotečni sistem. Zato je treba, da o gornjih predlogih, čeprav so mnogi tuji našim dosedanjim predstavam o bibliotečni službi, pa tudi sedanjemu zakonu o knjižnicah, intenzivno razpravljamo in poiščemo vse možnosti za njihovo realizacijo.

To pomeni, da moramo ob utrjevanju knjižnic na osnovi sedanje zakonodaje in organizacije knjižnic takoj začeti s studioznimi pripravami, ki bodo zajele celotno knjižnično službo. Ni namreč dovolj, če postavimo samo organizacijo regionalnih knjižničnih sistemov, izdelati moramo sistem strokovnih knjižnic s centralnimi strokovnimi knjižnicami na čelu in njihovo povezovanje z javnimi knjižnicami, predvsem pa je treba usposobiti naše nacionalne institucije, nacionalno knjižnico in univerzne knjižnice, da bodo sposobne opravljati usluge, brez katerih si sodobne knjižnične službe ne morem zamišljati.

OPOMBE IN LITERATURA

- [1] Chandler H.: Libraries in the modern world. Oxford 1965, str. 1.
[2] Kržičnik E.: Aktualna vprašanja dolgoročnega razvoja Slovenije. Teorija in praksa (1970) 1, str. 49—50.
[3] Uradni list SFRJ (1970) 16, str. 557—585.
[4] Študija, ki so jo izdelali na IER, napoveduje za leto 1995 v socialno ekonomski strukturi prebivalcev tele premike:

	1965	1995
1. Primarni sektor	36,4 %	20,0 %
2. Sekundarni sektor	41,6 %	42,7 %
3. Terciarni sektor	12,3 %	20,9 %
4. Kvartni sektor	9,7 %	16,4 %

Po članku E. Kržičnik: Poskusi projekcije dolgoročnega razvoja SRS. Teorija in praksa (1969) 10, str. 1461.

- [5] Kržičnik E.: Aktualna vprašanja dolgoročnega razvoja Slovenije. Teorija in praksa (1970) 1, str. 49—50.
[6] Teorija in praksa (1970) 5, str. 708.
[7] Slajpah M.: Informacija o mreži, položaju, nalogah in javnosti študijskih knjižnic v SR Sloveniji. (Razmnoženo kot tipkopis.) Ljubljana 1969.
[8] Uradni list LRS (1945) 37, str. 168—169.
[9] Uradni list LRS (1946) 19, str. 53—54.
[10] Novak V.: Problemi pokrajinskih študijskih knjižnic v Sloveniji. Knjižnica (1958), str. 16.
[11] Knjižnica (1963) 3—4, str. 111—119.
[12] ibid., str. 112.
[13] Gl. 10, str. 13—26.
[14] Hartman B.: Ustanovitev skupnosti študijskih knjižnic Slovenije. Knjižnica (1969), str. 52—57.
[15] Zapisnik ustanovnega sestanka skupnosti študijskih knjižnic.

[16] Kos S.: Zbiranje gradiva v študijskih knjižnicah. Knjižnica (1969) str. 58—63.

[17] Grothusen K.-D.: Die Entwicklung der wissenschaftlichen Bibliotheken Jugoslawiens seit 1945. Köln 1958, str. 21. (Arbeiten aus dem Bibliothekar-Lehrinstitut des Landes Nordrhein-Westfalen, 14.)

[18] Kirchner J.: Lexikon des Buchwesens. Bd. 2. Stuttgart 1953, str. 412.

[19] Receptivni bralec se v nasprotju s produktivnim bralcem le seznanja z dosežki znanstvenega dela bodisi za študij bodisi za strokovno delo.

[20] Busch J.: Die wissenschaftliche Stadtbibliothek — heute und morgen. ZfBB (1964) 5—6, str. 276—286.

[21] Empfehlungen des Wissenschaftsrates zum Ausbau der wissenschaftlichen Einrichtungen. T. 2. Wissenschaftlichen Bibliotheken. Stuttgart 1964.

[22] Grundlagen für die bibliothekarische Regionalplanung. Wiesbaden 1966.

[23] Totok W.: Stellungnahme zu den Empfehlungen ... der Landes u. kommunalen wissenschaftlichen Bibliotheken. ZfBB (1964) 5—6, str. 271—275.

[24] Grundzüge des einheitlichen Bibliothekssystems der Deutschen demokratischen Republik. Entwurf. ZfBB (1955) 3, str. 141—148.

[25] Mayerhofer J.: Ausbauplan der österreichischen Bibliotheken. Wien 1965.

[26] Karstedt P.: Zur Sociologie der Bibliothekstypen. V: Libris et litteris. Hamburg 1959, str. 61.

[27] *ibid.*, str. 62.

[28] *ibid.*, str. 61—76.

[29] Tiemann: Das Problem der Universalbibliothek heute. Nachrichten für wissenschaftlichen Bibliotheken (1953) str. 166. — Po članku: Karstedt P.: Zur Sociologie der Bibliothekstypen. Gl. 26.

[30] Leppla R.: Die Landesbibliotheken als Gattung. V: Festschrift Martin Bollert. 1936, str. 120. — Po članku: Karstedt P.: Zur Sociologie der Bibliothekstypen. Gl. 26.

[31] Kunze H.: Landesbibliotheken gestern, heute und morgen. V: Sächsische Landesbibliothek Dresden 1556—1956. Dresden 1956, str. 1.

[32] Gl. 26, str. 73.

[33] Schmidt W.: Offene Buchbestände in Universalbibliotheken. V: Aktuelle Probleme der Bibliotheksverwaltung. Wiesbaden 1966, str. 134. — Avtor imenuje grupne knjige tiste, katerih vsebina je toliko splošna, da bo vedno vzbudila zanimanje večje ali manjše skupine bralcev.

[34] Neubauer R. W.: Brauchen Bibliotheken sozial-empirische Grundlagenforschung? ZfBB (1970) 2, str. 112—117.

[35] Studying the Community. B. k. 1960.

[36] Minimum standards for public library systems, 1966. Chicago 1967.

[37] Report of the Committee on libraries. Reprint. London 1968. Parry-Report ima v dodatku pet obsežnih socialno empiričnih analiz.

[38] Foskett D. J.: Information service in libraries. 1958, str. 1. — Po članku Ernestus H.: Auf dem Wege zum Auskunftsdienst. V: Die öffentliche Bibliothek. Berlin 1968.

[39] Eliot T. S.: Beiträge zum Begriff der Kultur. Berlin & Frankfurt/M 1945, str. 37. — Po članku Thun H. P.: At Your Fingertip! BuB (1970) 2/3, str. 63—71.

[40] Chandler G.: Libraries in the modern world. Oxford 1965, str. 30.

[41] Thun H. P.: At your fingertip! Auskunfts- und Informationsdienst bei uns noch Entwicklungsland. BuB (1970) 2/3, str. 63—71.

[42] Gl. 40. Chandler pravi, da so zaradi nerazvitosti javnih knjižnic nastajale v mnogih deželah knjižnice, katerim je bila osnovna naloga zbiranje domoznanskega materiala.

- [43] Minimum standarda za narodne biblioteke. Zajednica biblioteka (1970) 1, str. 48—64.
- [44] IFLA communications (1959) str. 191.
- [45] Minimum standards for public library systems, 1966. Addenda 1967. Chicago 1967.
- [46] Gl. 43.
- [47] Gl. 45.
- [48] Gl. 45.
- [49] Grundlagen für die bibliothekarische Regionalplanung. Wiesbaden 1966, str. 19.
- [50] Howe J. A.: Neues Büchereigesetz für England. BuB (1964), str. 213.
- [51] Kluth R.: Bibliotheks-, Betriebs- und Personalstruktur. BuB (1967) 5, str. 286.
- [52] Birkelung P.: Bibliothekarische Kooperation in Skandinavien. ZfBB (1969) 5/6, str. 321—330.
- [53] Kunze H.: Grundzüge der Bibliothekslehre. 3. Ausg. Leipzig 1969, str. 31.
- [54] Nörrenberg C.: Die Volksbibliothek; ihre Aufgabe und ihre Reform. 2. Abdr. Kiel 1896, str. 5.
- [55] Leyh G.: Die wissenschaftliche Stadtbibliothek. Tübingen 1929, str. 20.
- [56] Braun W.: Die Studienbücherei. V: Aus dem Volksbüchereiwesen der Gegenwart. Stettin 1930, str. 15—24.
- [57] Morzé A. von: Wird es eine öffentliche Bücherei von morgen geben? V: Die öffentliche Bibliothek. Berlin 1968, str. 60.
- [58] Meyer H.: Über die Namen wissenschaftlicher Bibliotheken. V: In libro humanitas. Stuttgart 1962.
- [59] Süßerkrüb H.: Auftrag und Zukunft der Öffentlichen Bibliothek. BuB (1968) 1, str. 14.
- [60] Nitze A.: Die Rechtstellung der wissenschaftlichen Bibliotheken. Berlin 1967. (Schriften zum öffentlichen Recht, 67.)
- [61] Schmidt W.: Offene Buchbestände in Universalbibliotheken. V: Aktuelle Probleme der Bibliotheksverwaltung. Wiesbaden 1966, str. 125, sl.
- [62] Waas A.: Volkstümliche und wissenschaftliche Bibliothek. ZfB (1926) str. 476—478.
- [63] Lexh G.: Randbemerkungen zum volkstümlichen Bibliothekswesen. ZfB (1927) str. 273—288.
- [64] Busch J.: Die wissenschaftliche Bibliothek heute und morgen. ZfBB (1964) str. 282.
- [65] Novak V.: Problemi pokrajinskih študijskih knjižnic Slovenije. Knjižnica (1969) str. 17.
- [66] Kunze H.: Grundzüge der Bibliothekslehre. 3. Aufl. Leipzig 1969, str. 35—36.
- [67] Handbuch der Bibliothekswissenschaft. Bd 2. (Poročilo.) ZfBB 1963, str. 270.
- [68] Mayerhofer J.: Ausbauplan der österreichischen Bibliotheken. Wien 1965.
- [69] Liebaers H.: Towards an European librarianship? Reflexions ... Libri (1958) 8, str. 66—75.
- [70] The library which serves only the literate who request service is failing to meet its responsibilities just as surely as the one which provides too few books or makes do with ill-trained staff. — Minimum standards for public library systems, 1966. Chicago 1967, str. 9—10.
- [71] Gl. 68.

- [72] Gl. 21 in 37.
- [73] Das Bibliothekswesen in der Tschechoslowakei. Praha 1958, str. 26.
- [74] Swigchem P. J. van: De Nederlandes openbare bibliotheken en hun boekenbezit. S-Gravenhage 1966. Citirano po: Klotzbücher A.: Formen der Integration und Zentralisation der wiss. Stadtbibl. u. der Öffentlichen Bücherei. Köln 1969, str. 110. (Arbeiten aus dem Bibliothekar Lehrinstitut des Landes Nordrhein-Westfalen, 33.)
- [75] Massiczek A.: Um die Zukunft unserer Bibliotheken. Biblos (1970) 1, str. 17—18. In einem Land, in dem das Bibliothekswesen wie vor 80 Jahren auf die Benützung durch eine kleine Bildungselite zugeschnitten ist und die Bibliothekare sich vor allem als Sachwalter dieser Minorität begreifen, darf nicht erwartet werden, dass der Bildungsstand der Bevölkerung besonders hoch ist. Die Folgen einer solche Bildungspolitik müssen sich immer stärker auf allen Gebieten einschliesslich der Wirtschaft auswirken.
- [76] Klotzbücher A.: Formen der Integration und Zentralisation der wissenschaftlichen Stadtbibliothek und der öffentlichen Bücherei. Köln 1969, str. 75. (Arbeiten aus dem Bibliothekar-Lehrinstitut des Landes Nordrhein-Westfalen, 33.)
- [77] Gl. 75.
- [78] Klotzbücher A.: Probleme eines einheitlichen städtischen Bibliotheksystems in Deutschland. Libri (1969) str. 1—16.
- [79] Gl. 75, str. 91.
- [80] Gl. 75, str. 92.
- [81] Kržičnik E.: Poskusi projekcije dolgoročnega razvoja SRS. Teorija in praksa (1969) 10, str. 1448—1449.
- [82] Das Dépôt Legal. ZfBB (1966) str. 36.
- [83] Mayerhofer J.: Betriebswissenschaftliche Untersuchungen in Österreichischen Bibliotheken. ZfB (1968) 3, str. 129—140.
- [84] Rojnić M.: O naučnim bibliotekama. V: Prvi kongres bibliotekara FNR Jugoslavije, Ljubljana 1949. Beograd 1950, str. 61.

DODATNA LITERATURA

- Burgemeister B.: Universalbibliothek, Speicherbibliothek, Bibliothekssystem. ZfB (1970) 5, str. 268—272.
- The Danish public libraries act, 1964. Copenhagen 1965.
- The Danish standards for bookstocks and accessions.
- Reprint from Scandinavian public library quarterly (1969) Vol. 2. No. 2.
- Joerden R.: Wesen und Aufgaben öffentlicher Büchereien — Bibliotheken. BuB (1964) str. 149—156.
- Kannila H.: A General view of Scandinavian public libraries. Scandinavian public library quarterly (1968) 1, str. 2—23.
- Kommunale öffentliche Bücherei. Köln 1964.
- Marks E.: Zur Diskussion über territoriale und fachliche Bibliotheksnetze im einheitliche Bibliothekssystem. ZfB (1970), 2, str. 80—86.
- Mevissen W.: Aufgaben, Organisation und Methoden der Bibliothek, BuB (1968) str. 195—203.
- Neubauer K. W.: Benutzerforschung und Betriebswirtschaft als notwendige Hilfe für die Bibliotheksorganisation. ZfBB (1970), 4/5, str. 308—321.
- Rationalisierung der öffentlichen Büchereien Dänemarks. Wiesbaden 1967.
- Schwarz G.: Die Speicherung wenig benutzter Bibliotheks bestände in der DDR. Versuch einer Konzeption. ZfB (1969) 9, str. 510—513.

Süberkrüb H.: Auftrag und Zukunft der öffentlichen Bibliothek. 1968, str. 14—27.

Tröger S.: Die Geschichte der Zentralstelle für wissenschaftliche Altbestände. ZfB (1966) 7, str. 415—425.

Zwischen Bücherei und Bibliothek. Bremen 1969.

UDK 027.7

VLOGA VISOKOŠOLSКИH KNJIŽNIC

Jaro Dolar

I

V burnem razvoju znanosti, ki nas vsak dan preseneča z novimi dognanji, lahko govorimo o dveh na videz popolnoma protislovnih tokovih. Vedno drobnejša specializacija priča o velikem diferenciacijskem procesu na eni strani, na drugi pa zajema našo vednost o človeku in svetu proces vedno širše integracije.

Če je bila pred leti usmerjena naša pozornost predvsem na znanstveno specializacijo in na ozko opredeljene stroke, ki smo jim z inštituti in knjižnicami skušali ustvariti čim ugodnejše pogoje za neovirano delo, so se v zadnjem času v znanstvenem svetu pojavila nova prizadevanja po povezovanju in morda celo po združevanju. Med načrti za reformiranje izobrazbe se vedno pogosteje pojavlja tudi geslo o enotni univerzi.

Sicer pa si diferenciacijski in integracijski procesi v znanosti nikakor ne nasprotujejo, kot bi sodili na prvi pogled. Prav omejevanje na vedno ožja strokovna področja terja od specialista vedno popolnejše poznavanje osnov v sosednih, mejnih znanostih. »Hibridizacija« — križanje, kakor N. I. Tjulina¹ imenuje ta pojav, je pri sodobnem specialistu po nekaterih sodbah že tako napredovala, da v 21. stol. lahko pričakujemo že pravo novo renesanso, ko bodo prevladovali enciklopedični univerzalni znanstveniki nad ozkimi specialisti polpretekle dobe.

Že preprost primer lahko tudi nam laikom take težnje zelo jasno ponazorijo. Za specializiranega arhitekta-urbanista prav gotovo ne zadostuje več njegovo znanje iz njegove ozke stroke — arhitekture. Če bo hotel zadostiti zahtevam, ki jih postavlja življenje sredi izredno zapletenih medsebojnih odnosov in če bo hotel nove stavbe ne samo estetsko in stilno vključiti v že dano okolje, skratka, če bo hotel olupšati in olajšati sožitje posameznikov v mestnem mravljišču, se bo moral temeljito poglobiti še v umetnostno zgodovino, sociologijo in ne nazadnje v psihologijo. Da bo moral poznati osnovne zdravstvene pogoje in potrebe po kulturi in zabavi, se nam zdi danes že samo po sebi umevno. (Za zdaj samo mimogrede: Bo moral to svoje znanje črpati iz petih ali celo šestih knjižnic?)

O tem so posebno zgovorne analize, ki so jih naredili knjižnični delavci v Angliji in Sovjetski zvezi. Tako so v Angliji ugotovili, da zajemajo knjižna naročila iz bralčeve stroke komaj polovico vse izposoje